

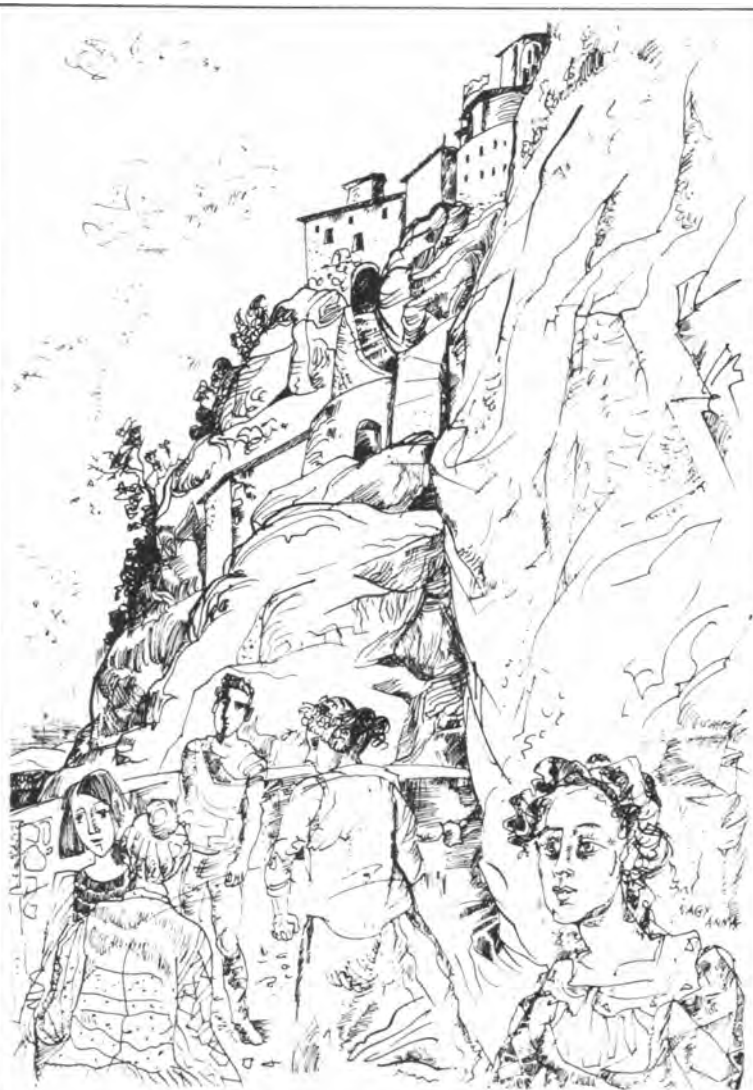
„és ránk zúdulnak a piros esők”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XIII. ÉVFOLYAM 2002. 12. (360.) SZÁM — JÚNIUS 25.

ára 5000 lej

Nagy Anna: Meteora

- Elhunyt Orbán Ottó
- Búcsú Ștefan Augustin Doinăștől
- Balázs Imre József Hervay Gizelláról
- Bogdán László: A bécsi fogadó II.
- Gáll Éva Emese versei
- Bertha Zoltán: Érvényes modernség
- Szócs István: Travesztiák transzban ...
- SERÉNY MÚMIA

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Kimenő, bemenő forgalom

"Az elfogott gyanúsított iránt fogatosított" nemtudommi. Itt a fanyelv! Megint. Folyton. A fanyelv nem az ember szemébe néző kommunikációs eszköz, hanem az ötlés, hatolás leghatékonyabb (esetenként: legötékényebb, egyformán értelmetlenség!) eszköze, a fanyelv az egyszerre mindenhova sandítás eszköze; egy fajta egyenes mellébeszéd. Ugyanis szimultán próbálja tiszteletben tartani azt, hogy akit elkaptak, nyakoncsíptek, hurokrakert, az még korántsem elítélt. Ez szép okoskodás és nemes emberi-jogoskodás. Csakhogy ha már a követelményeknek, a nyilvánosságnak újabban folyton be kell számolni, akkor is, ha ez a "jelentés" néha feljelentése valakinek, akiről még kiderülhet utólag, hogy mégsem bűnös, tettes, csirkefogó, néha pedig fecsegésnek számít és a nyomozás érdekének megsértésével jár — bizony vigyázni kell folyton, végig, következetesen a különböző, néha egymással ellenkező érdekek kecskéire és káposztáira is. Így lesz ebből a sílusból, írva avagy bemondva, papírra vetve avagy szóvivő által szétvive — egyik megvetett, sőtlan és végül mégis pontatlan változata a nyelvnek. A sajtóban s a rádióban egyaránt súlyosbítja helyzetét a hanyagság s a tájékozatlanság, hogy csak a két legeslegveszélyesebbet kövessük nyomon. A szórendet már-már "klasszikummá" emelve elferdítő mondat ("Disznók által felfalt nagyidők tanúja" -jellegű), s az olyan összmagyar fából pesti-ugor vaskarika hogy "Iskola a Hargitán" címen értekezik valaki félórán keresztül egy gyimesfelsőlaki iskoláról, naponta hagyta el a nyomdát s a riportert és bemondónok pici piros ajkát. A disznóság így falja (fel) a nagyidőket!

Meguntam magunkat, szegény nyelvünk elszegényítésének státusát. "Aldás a bemenőre!" — szól a székelykapun a felirat, mely takarékosági okból kijövet csak ennyi: "Hát még a kimenőre!" Mert lehet nálunk gyalogpaszulynak nevezni, ami Szombathely környékén magától értedődően gugoló bab. Lehet egymás nyomorának kulináris kiutait félreérteni, ha az erdélyi nemigen tudja, mi az öhom, arrafelé a málét székelyföldi édességnek tudják, a nagyobb baj nem ez, hanem az örök gond, hogy haza a magasban ide, határok feletti újraegyesítés oda, a határokat a fejekben is sikerrel határrá rajzolták, néha szögesdróttá húzták köztünk. Egyetlen vámmentesen közös kincsünk a nyelv, az anyanyelv.

Mondják, az ember annyi embert tesz ki, ahány nyelven ért. Hát még ha magyarul is ért — tenné hozzá a székely!

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

12

ŞTEFAN AUGUSTIN DOINAŞ

(1922—2002)

Eljöttem anyaföldet szórni a holt költőkre, hisz miye marad a mennyei nyelvnek, ha ők elmennek sorra — kezdi *Kolozsvári elégiá*-ját Stefan Augustin Doinaş. Az ünnepélyes fájdalomak és tiszta humánusok költője Ő, a kor egyik világosfejű átgondolója a jelenkori román lírában. Visszhangok és megfelelések gyönyörű örök táncában, megzavarhatatlan szféra-zenéjében, a költészet szerkezetének klasszikumcsikorgása közepette néha a nemzetközi figyelem, a tiszteletadás sugárkévéje is egy-egy alkotó arcára, egyéniségére vetül, összpontosul, akiben megdicsőülhet minden, feloldozást és megváltást kap, ami a legjobb, legkülönb, hibátlan és maradandó abban a gyarló pillanatban egész küszködő környezetéből. Ilyen pillanat varázslata koszorúzta meg Majna-Frankfurtból a Goethe-díjjal Ștefan Augustin Doinaş kitartó életműépítő és hídépítő munkásságát, elsőrendűen értékteremtő műfordító tevékenységét. A műfordítás az az állandó hídépítés a népek, nyelvek, irodalmak, kultúrák között, mely az értékek vérkeringését, a kultúra lélegzését, az eleven mindenkor humanizmus lelki higiéniáját szolgálja ebben a mindig dübörgő világban, az egyéni elmúlás kivédhetetlen vérvesztésének lassú tragédiája mellett a keletkezés biztató igazi csodáival vigasztal. Hová lesznek a költők és költemények, ha nem önnön lehetséges megszázszorozásuknak, ezerszeresítésüknek tűzijátékába temetkeznek, átlendülve a nyelvek csak lát-szólag elválasztó szimmetriatengelyein! Ahogy egy kultúra birtokba veszi a másikat, ahogy a kultúrák birtokba veszik egymást, újra önmagukat ölelik át, ölelik bele a közös teljességbe. Önmagukat s általa az Embert így teszik óriássá: egymás visszhangjaiban. Az eszményi XX. század szemüvege, nagyítóüvege alatt az eszményi emberiség kezében a folyton tovább és tovább írt könyv jelenti a megmentés, a továbbmentés óriásműhelyét. Eme nagy rejtekhelyünk is az elmúlás szeme előtt van, mégis tehetetlen ellene. Mert ez az egymásban vert visszhang s a szimmetria biztató tudata, öntudata mond ellent mindig az örületnek, az elzárkózásnak, a rombolásnak s a gyűlöletnek. Más igazságokat is meghallani, érteni, miközben a magadéval vagy elfoglalva és el nem hallgathatsz soha. Doinaşban is a tiszta és megingathatatlan léleképítő fajtaját jutalmazza, erősíti a rangos, tekintélyes irodalmi elismerés — aki Saint-Denis-i elégiájában is a csodálatos mandarinok görcséig érzi meg, láttatja, fogja képpé az érzéknek érzékkel, alkotónak alkotóval, gondolatnak gondolattal való összefogását, szövetségét, egy bruegheli érzékletességű és szépségű képben, hogy mint a béna, ki a vak hátára kapaszkodik, hogy ki ne maradjon a táncból, soha, azért se — a humánus figyelme és fegyelme le nem teheti a szolgálatot. Echo és szimmetria biztat elzárándokolni az Igéhez, hogy az egyetlen Orgona a többszöröset visszhangozhassa.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Úgy írni, mint az angyalok

Azt, aki mondja: "Meg vagyok írva az élet, a születés a halál kalandja!" — vajon sérti, bántja, ha serceg a tollam hegyén az a cseppnyi gőg?

Híto a folyóvíz — tenger ígérete, útja! nyári virágzást hirdet a föld, örökű-vágy: csupán a virág — nem a termés — kínálja fel így magát.

Jaj, de időnek s helynek az elközbója én, aki szertartásokat égetek el! és mi szomjamat oltja, a forrás, a szépek csak látszata;

lám, a kezem közt, itt születik meg a tiszta kóosz, a szent matéria, isteni! szám félve hívja elő a keringő tér távoli hangjait.

A hatalomnak egy irigy alteregója büntetésképpen mintha csak az alkotást róttá volna ki rám — a teremtés pecsétje letépve tm.

Mélyen a lelkem őriz-e? Vagy mint ama zab, összerágva, e sáskalapoktól falánkul elnyeletik.

Hogy törekedtem! ám keveset sikerült elérnem. A sok elutasítás hamuja tán megváltana — ha nem is írnék csak úgy, mint az angyalok.

Hübrisz

a dolgok mértéke az ódon tölgy püthiai gyümölcse megérett hidrákkal kentaurokkal rothad a mocsárban

még láthatók a körvonalai a maszkja és a rekonstruált mozdulatok mint tér idő s a tett fizetése a fehér pórusokon át pedig elpárolog a néhai napok üdesége gyilkoló égések izzasztanak és látásunk csiganyáltól elhomályosítva

ámde képmutató csodálkozással siratod az ő tetemét és tapsolsz te a kicsi ki sorsokat irányítsz ha csak rövid ideig is míg az istenek elhagyták a színpadot

Vadászat sólyommal

Hajnaltól az utolsó csillagok meguntán bőszt kalandjukat az égen egy vadászó herceg mesélte volt s egy íródeák jegyezte serényen

"nagyobb eset korunkban tán sehol nem történt legalábbis nem hallottam" — nagyuram! különös lény ez a toll: "nagy" helyet "szomorú"-t írt meghatottan "kitartón bűgött mint egy zenekar a régi rézkürtből kint a reggel" — uram! "kint" helyett csak "bent"-et akar írni e bolond toll engedelmével "éreztem hogy mind jobban felhevül burkában s úgy lüktet a vérem mintha olaj szította láng égne belül" — felséges úr! a tollam ezt jól írta "négy napja várt a sólyom éhesen rám villantva kisárgult szeme holdját" — legyünk pontosak uram! azt hiszem: "négy napja" még nem egy "örökkévalóság" "a szűk kalitkában álmatlanul gubbasztott mintha el is lustult volna" kalitkában is születhet nagyúr! a fény a rács mögül szikrákat szórva "én is a magasba vágytam vele hogy a fenséges látvánnyal beteljek" — a nagyváróvágyás étvágya belekóstol abba is mit nem ér el nyelved "amint levetettem hurkát" — nem hiszem "vad szenvedélytől villámlott a csőre éreztem hogy csípi kesztyűs kezem" — de mit rejt begye nem tudat előre "mint aki esztét vesztette: a táj noha leheletkönnyű szellő sem fúj" — uram! önmagát csapja be a szája az indulat vihara tebenned dúlt "a hajtók alamuszi szeme mint buzgó ebeké — ismerős e fajta" — jó úr! a naplopók megneszelik ha gyűlölettől uszított a farka "nagyak látszóttam" — pigmeusnak — "én midőn topáz fényben fölragyogott az ázott kis vidék ujjam ékszerén" — egek! nem esküvői gyűrű volt az "szemem előtt nagy zsákmány lebegett jobban minden halálos szárnycsapásnál" — a mennybolt fénylő csillaga helyett hatalmad sötét címerére vágytál "mintha csak legbelül (minden szokást árkot átalhagva) üldöztem volna egy madarat mint törekény varázst a homokos mederben magamforma leányt ki hol megelőz hol követ s mind hevesebb ritmusú szárnycsapással zord évszak! fölkarja tükrödet pillanatba sürtett szertartással engem dicsőítettek mindenek mezők bajofók őrtornyok dukátok harsogva vártak esküszöm neked! lélegzetemmel derűs délutánok egét hasítva mint sólyommadár mely célpontjára rátalált s elnéztem a császárt mint ismer magára már bennem: a kis fantom-hercegecskében olyan egzaltált voltam hogy előbb nem vettem észre sólymom eltűnését de fürge jobbdyomnak érzem őt ki ott vadászik helyettem a kékség mezején cinkos héják és sasok között nevemet zengve földön-égen" — tévedsz uram! a sólyom itt ragyog kezemen s szárnya írja ezt serényen

LÁSZLÓFFY CSABA fordítása

ORBÁN OTTÓ

1936 — 2002

Boreász sörénye

(részlet)

Kinyitom Pandora szelencéjét. HUUAÁÁÁ, ugrik talpra Boreász, és fölzúdul az égre. Hím oroszán, lobog a sörénye (tetszenek látni ezt a felhősávot a műholdképen... ezt itt, ami ide belóg), lobog, és képek zuhognak belőle. Zuhognak a képek, az augusztusi mennybolt hulló csillagai, zuhognak a családi fotók meg a végleg hatályukat veszített, léftonosságú papírok (mindazonáltal kedves nézőink ne riadjanak vissza attól, hogy a hét végét legalább részben a szabadban töltsek), igazolások, tanúsítványok, kivonatok, nyugták (nekik lesz köszönhető néhány frissítő hatású zápor, de helyenként előfordulhat villámlással kísért zivatar-tevékenység is), a húszkilónyi személyes holmi, kinek amije van, száraz kenyérdarabok, dollár és gyémánt, gyapjúzokni a sírba, meleg alsó a túlvilágra, ahogy a hurrikán tölcseré porgeti őket a semmiben, a képeket, az életem képeit, ezüstlemezre rögzítve és agysejtjeim fixálóoldatába merítve, ahogy lezúdul a lüktető vértóba robbanó papírfal-Niagara. Bámulom, mint a valódit Amerikában a mennydörgő zuhatag fölé magasló erkélyeiken tolongó turisták. Kik ezek az urak és hölgyek fürdőruhában, zsakettban, hegymászó öltözékben, bottal a kezükben? — Teee — nyújtja térsztásan a szót Grunwalsky rendező, a beégetett nyersanyag poétája, röviden Grün, aki mint egy új Micsurin, keresztelte a mozit a videokamerával —, te tudod, kik ezek? (Portréfilmet csinál rólam, a költő egy napja hajnaltól estig, hős költemény őt felvonásban, ahogy akar-e ön egy embertársa koponyájában lakni, a mindennapok heroizmusa, avagy hogy lesz a szellem úrrá a betegségen, viri a varázslat, piri a parádé, hipp és hopp, állítólag a fölvetett anyagon nem is nagyon rázza a fejemet a nyavalyatörés.) — Mit tudom én — morgok, családi fotók. — Ferikém — mondja a legbájosabb mosolyával a feleségem, egy finom, ősz hajú hölgy, ha ezeket itt elveszítet, én letéptem a töködet! — Képek, képek, képek. Nagynénik, nagybácsik? Valakinek biztos valakije, talán épp az enyéimék, honnan tudhatnám? A családunk olyan család, van benne fajefé és faláb (tudtam előre, hogy ez lesz, a film az grimbusz, leverik a vázát, betörnek az üveget, de ha nem is törnek-zúznak, az ember csak beengedi őket a lakásába, és máris ilyen baromságok jutnak az eszébe), de összetartunk legalább! Hát épp ez az, hogy nem! Mint oldott kéve (regény, írta Sárközi György, a két világháború közt, mielőtt likvidálták volna mint két lábon járó problémát; lásd még gróf Teleki Pál és a nemzeti becsületünk kérdése)... Mi mindig el vol-

tunk foglalva valamivel. Minket folyton és teljesen lefoglalt az, hogy már megint túl kellett élnünk valamit. — Schweinebunde — kiált föl sírjában Nagy Frigyes csontváza —, hát ti is örökké akartok élni? (Nagyon kikészítették ezzel már a saját katonái is.) Hogy jutott volna időnk egymásra, mint a letűnt századokban vagy akár csak a múlt század végének régi jó békeéveiben?

Hagyjál engem, Isten! A halál tartozik hozzám, nem az élők — éneklek sírdombjaik felett, már ha van sírjuk, és nem csak hamvaikat fújja szét az égbolton Boreász. — Hülye faszi vagy, Lucifer! Túl soká hanyagoltad az ősök tiszteletét, és fellöktél egy egész kancsó kakaót! — Na tessék — röhint föl a bennem lakó középkori vásári mutatványos és tűznyelő. — Az Úristen nagyvonalúsága! A kakaó! Meg ez a sanda csúsztatás az ősökkel! Ami igaz, igaz; ez például nem az. Jó, a kakaóval megtörtént, ami történt, oké, de a temetőbe igenis kimentem! Igenis megkerestem ezerötszáz név között az apámét, valahol a sor közepén volt, igyekeztem rámeredni, rögzíteni a tekintetemet, hogy ebből tudja, most neki jött látogatója, mint nekem a háború után az intézetben, amikor a hívogató bemondta a nevemet, de olyan hülyén kellett görnyedeznem ahhoz, hogy a nevén tudjam tartani a szememet, a betűk vibrálni kezdtek és elhomályosultak, és akkor megpróbáltam erőnek erejével valamit érezni, de csak azt éreztem, hogy kezd fájni a nyakam és a derekam, a hátam, a lábam, az egész testem, hogy egész testemben ráz a tehetetlen düh és gyűlölet, a megalázottaké és a megszomorítottaké, akik a lázadókat nemzik, és vérükkel a lázadás magját öntözik, és a harag napjára várnak, és akkor, ez igaz. Mindenek Atyja, ki egyenesedtem, kiegyenesítettem magamat, mint keresztes paraszt a kaszáját, és azt ordítottam az égre, azt a cakkos szélű felhőid felé, csukott szájjal és sajgó derékkal azt üvöltöttem, hogy BASZD MED, ISTEN, EZT A SÍRT, BASZD MEG EZT A HALÁLT, BASZD MEG EZT AZ EGÉSZ VILÁGOT, és kijöttem a temetőből, és soha többé be nem tettem (...)

— Én meg, ha a gyógyszer épp engedi, eltűnődhetem az emberi jószág mibenlétéről, különös tekintettel a csillagöv jelképes állatfiguráira. Merthogy az *ascendensem* a hegyek kecskéje, egy nemesen magányos lény, egy töprengő sziklamászó, a Bak. Az esszéíró. Egy nagy sikerű értelmiségi, "O. O. nem hajlandó zsidó apja és magyar anyja közt választani" — így tömöríti nézeteimet egy hosszúra nyúlt sajtóvita, egy úgynevezett égető kérdést taglaló eszmecsere nyomtatott összefoglalása. Úristen, gondolom, az összefoglalás nyilvánvalóan jó-hiszemű és tárgyilagosságra törekvő szerzője, egyetemi kitűnőség különben, egy árva szót sem értett abból, amit írtam. Egy árva szót

sem egész működésemből. Hiszen én épp azt ugatom versben és prózában lassan már négy évtizede, hogy a szüleim senkik és semmik nem voltak, mert az, aminek ők képzeltek magukat, aminek a szabályaihoz idomultak volna, ahova rózsaszínű álmaikban tartoztak, "a jobb körök", a hazai alsó középosztály, az egyszerűen nem létezett. És ők anélkül, hogy tudták volna, mit cselekszenek, rémülten kapkodtak fűhöz-fához, Istenhez, keresztséghez, nercstólához, operabérlethez, mindenhez, amiről az őstőneik azt sügták, hogy meg tudnak benne kapaszkodni. És közben magyarul beszéltek, mert történetesen magyarok voltak és nem eskimók. De magyarok is csak úgy voltak, ahogy zsidók és keresztények, azaz sehogy, mert egyben voltak ők nagyok és egyek, a felületességben, az ideiglenességben, a teljes és tökéletes bizonytalanságban. És ezt hagyták ők az utódaikra. Sorsuk szavai helyett Harsányi Zsolt életrajzi regényei szólaltak meg a nyelvükön (Singer és Wolfner kiadása, száz példány számozva, bőrkötésben, ez a ... számú példány). És ez az ő igazi örökségük, nem a háború szörnyűséges vadnyugati filmje, ahogy sokáig hittem. Az egyetemes örvény forgott bennük, a bajlós előérzet, hogy abban a világban, ahol minden megtörténhet, minden meg is történik, iszonyúnál iszonyúbb dolgok, a kozmosz közönyétől kísérve. És csakugyan végbe is ment minden, amit a kabátok mellrészén és az ég boltozatján tűnődők csillagok jövendöltek. Boreász megborzong, és fölkel fektéből, süvíteni támad kedve. A gyász jelölje? Ki tudja? Talán. Fújja, kavarja az avart, az éveket. Kavarognak a képek is. India, Amerika, India, Japán, Amerika... Azt hiszem, Amerikában álmodtam először angolul, valami hosszú beszédet vagy köszöntőt, amit egy végtelen papírcsikról kellett fölolvasnom. (Az előadásomra készülhettem, és be lehettem — lehettem? — volna szarva.) Arra riadtam föl, hogy a számokat következetesen magyarul olvasom az angol szövegben. Fura, morogtam, és kipróbáltam ébren is, és tényleg. Már régóta nem működött a fejemben a kezdetben ösztönösen beinduló fordítógép. A homlokom mögötti képernyőre angolul fródtak ki a szavak, kivéve ezek szerint a számokat. In *ezerkilenszázhetvenhat* olvastam röhögve, csodálkozva, majd bosszankodva, de ha nem figyeltem oda erre külön, következetesen magyarul. Kétségkívül egy üzenetet. Az üzenet a gyerekkoromból jött, a kinek mennyire édeni korból, amikor a világ az emlékezetünkbe vési magát. A *zárcsi* mellé vésve az egyszerűet. A tavasz biztos zöldje mellé a szüleimet gyilkoló bizonytalanságot. Ostobaság, hogy minden, ami fontos, megtörténik velünk már gyermekkorunkban. A gyerekkor csak az alaprajz, épületet rá, könnyen összedőlő vagy földrengésálló, az évek emelnek. Egy gyerek vagy egy gyerek gondolkodási

szintjén megcsökkent felnőtt még beveheti a maszlagot, hogy e számjegyekbe kódolt üzenet csakis a magyarok magyarságáról szól. Arról a különös dacról, mellyel a balvégzet e választott népe állja sorsa csapását, és amely őt másoknál különbbé teszi. Az az ötvennyolcadik évében járó és betegsége terhet mindinkább tántorogva viselő felnőtt, aki lett belőlem, tudja, hogy ez a megfajítás hibás. A nemzedékről nemzedékre öröklődő szédülés a világ maga. A mi-miben-van együgyűnek tetsző, végső soron mégis megválaszolhatatlan kérdése. A kik-vagyunk-mi nem kevésbé fogós kérdése. A mindenség, ez a legkisebb kvark és a végtelenség végtelen között táguló-zsugorodó, alakját és állagát pillanatról pillanatra változtató, roppant forgószínpad, létezésünk drámai helyszíne, ahol éles határvonalat csak önkényesen húzhatunk, ahol semmi sem végleges és örök érvényű, de a mi emberi mértékünk szerint mégis minden öröktől fogva létezőnek és örökké tartónak látszik, úgy van telítődve minden korok kétségeinek apró papírforgóival, mint Shakespeare színházának recsegő dobogója — egy kis gömb áll a nagyon, a Globe Theatre a Földön, s mindkettő a Nap körül kering! — a helyszínt jelölő táblákkal, melyek hol azt tudatják, hogy ez itt Helsingör vára, hol meg azt, hogy ez, kérem, a hastingi csata — elő a garast és a képzeldőrt! Mi lehetne nagyobb dolog, mint ebben a szédítő kavargásban egy biztos pontra találni? Rádöbbsenni arra, hogy angolul álmodva is magyarul számolunk. Hogy álmodunk is azok vagyunk, akik — történetesen magyarok.

Na igen, romlanak a körülmények, semmi sem a régi, a legkevésbé mi magunk. Öregszünk, nyíltan kimondva. És ennek köszönhetően valami tanulságféléhez is közelednénk? A végkifejlethez mindenképpen. Mondhatnám, napról napra közelebb tudjuk magunkat hozzá. Boreász viszont maga a bömbölő egészség. Erejét érezve nekivadul, és veszettül tombol az égen (kedves nézőink, holnapra erős lehülés várható, a napi középhőmérséklet várhatóan az abszolút nulla fok körül alakul). Azaz vége egyszemélyes bajnokságunk utolsó mérkőzésének is. Letelt a rendes játékidő, hosszabbítás nyista, csao. Bármikor is fog megtörténni, meg leszünk lepve, föl leszünk háborodva (nézzük vissza a videóról! na ugye, hogy les volt! apádét fújd, azét a vak koldusét, te hülye!). Persze a képzelet még működni fog a pillanat egy töredékéig, ahogy a szakállunk is ki fog nőni a következő nap reggelére, amikor már nem a mi gondunk lesz azt leborotvtálni, és búcsúzóul talán még a nagyszájú földi botrányhős fázós szellemét is látni fogjuk, ahogy egy fénysugárnyaláb szarkofágjába zárva heverész. Boreász meg vadászni indul, ez a szokása, oroszán. Ő a szelek királya, a lobogó sörényű, északi szél.

SZÓCS ISTVÁN

Irodalomellenes száljegyzetek Travesztiák transzban elbeszélve II.

Mottók:

Ki adhatna más nevet
tartalmas ürességeinknek?

(Benő Attila)

Láttam fetrengeni az önsajnálát
Izzadmányában sokakat, azzal a
Leküzdhetetlen rémülettel szemükben:
Dönteni kell? Lépni? Jaj...

(Dénes László)

Nem is csengett, nem cseng az ólom!
Ó, travesztizált toposzok,
miket lelkesen orgondtunk,
mi részeg, kicsi Kronoszok.

(Orbán János Dénes)

Hej, milliókat vertem el én, milliókat!
(Kovács András Ferenc)

Az író létezik, tehát kínlődik, a kínlődést
elkereszteli játéknak, a játékot pedig mű-
vészetnek. Nyögései a szótlanúságot írják
körül, legalábbis megpróbálják ezt.

(Ambrus Tibor)

Tehát az író-olvasó találkozó végén, a bemutatkozott szerző egy durva, trágár, "szemérmetlen" kifejezést dob be; ám, meglepő, a jelenlévő pár tucat kamasz olvasó, fiú és lány, nem vihóg, el sem mosolyodik, nem néz össze, hanem aggodalmas arccal mered maga elé, hogy tessék: megint egy újabb tananyag, még egy csomó adat, amit fel kell venni a lecke mellé, folyton tömök az ember fejét, most már az író micsodájával is; tanárnök, igazgatónök pedig fásult beletörődéssel tekint a levegőbe, pontosabban, az irodalmi légkörbe.

(Egy-két évvel ezelőtt, egy irodalmikör-szerűsége, ahol posztmodern szöveg-dekonstrukcióhoz folyamodtak a szereplők, egy-két érettebb egyetemista lány leült a pince kövezetére, törökülésben, hátranyújtott karral, tenyerüket a földre tapasztva, ringatóztak és üdvozült arcjatekkal fogadták be a malac igéket. Megkérdeztem egyiktől, tudja-e, hogy az a testhelyzet, amelyben ül, hátsóindiai szigeteken a legkedveltebb közösülési pozíció, és hogy hol tanulta? De nem értette a kérdést, és semmit se, mert transzban volt. Látszott rajta, hogy nem valóságos disznólkodásról van szó, hanem egy szertartás révületéről.)

Egyáltalán nem oda akarok visszakanyarodni, hogy mekkora a nyomdafesték, illetve a "kulturális együttlét" tűrőképessége; illetve hogy milyen mértékben élhet egy irodalmi szöveg obszcénitásokkal; hogy a lealjasodás foka egyáltalán szabályozandó-e vagy nem? Egyáltalán nem ez érdekel, hanem az, hogy az olvasók és tanárnök is tudták, talán jobban, mint maga az író, hogy szexről szó sincs; a pikáns retorika az álöltözethez, pontosabban a maszkura-járáshoz tartozik; s mint ahogy a téli népszokások keretében is a szénával kitömött pamutharisnya, vagy répa jelképezte fallosz nem úgy pikáns, mintha a játékosok az igazit lóbálnák, mivel az adott összefüggésben egészen más az értelme.

Az adott összefüggésben ez a jelentése ugyanis: kivetkőzni önmagunkból.

Minden szaturnália, a téli és nyári napforduló közé eső kollektív tombolás, "döréskedés" lényege az álruha. A rabszolga királynak öltözik, a kritikus és a kisköltő a nagy költőnek, a lángésznek a szájátartását veszi fel, parodizál, magára ölti annak kedvenc fordulatait, s úgy pufogat velük jobbra-balra, mint az alakoskodók menetében a "bolond" vagy az "öreg" a rúdvégre kö-

tött felfújt hólyaggal, vagy hamus zacskóval.

Sexuális szempontból viszont az érdekes, hogy a *transzvesztizmus* jelenléte szinte kötelezőnek látszik. A menyasszony fátyla alá a vőfély, vagyis a nász szempontjából a segédszemélyzet bújik be (*díljon meg a menet!... mije van a menyasszonynak?*). Talán azért-e, mert ez is egy módja a nemiség gyújtópontba helyezésének, ugyanakkor azonban, nevetségessé téve, a vele kapcsolatos szorongások feloldásának is? Úgy is megfogalmazható, hogy az átöltözés folytán a nemiségnek komolyságát hártják el, és így egyben: a hozzátartozó felelősséget is. Az minden kimagyarázhatást hatástalanító tény, hogy az erotomán vagy obszcén retorika, illetve verbális exhibicionizmus együtt járt, s jár még mindég a travesztiával, akár persziflász vagy paródia, akár parafrázis vagy "variációk", akár hivatkozás-idézés-megidézés-utalás-halmozás, akár kollázs formájában.

Ebben a tényben első ránézésre nem annyira az erotika, mint maga a szexualitás válsága fejeződik ki, sőt világválsága, illetve világkorszakhoz fűződő válsága, amihez éppen úgy hozzátartozik az értelmetlen túlszaporodás az egyik régióban, mint a sivár meddőség, a hullaszagú népességfogyás a másikban, a lánygyermek nem éérésének korábbi jelentkezése (miközben a fiúké nem), egyes pályák és a "kulturális érdeklődés" elnöiesedése, egyszóval: "le naufrage des sexes"; a másik oldalról nézve viszont lehet az egész: epesztő romantika-szomjúság.

Kegyetlen korlátoltság a kamasz és ennek megfelelően, a kamaszköltő éretlen nyegleségének, feltűnést kiprovokálni akaró duzzogásának felfogni ezt a világfájdalmat kifejező, esetleg helyettesítő közundort, szentségtörési kényszer, bálványdöntőgető rohamokat, tabu-szagatást; mindez hozzátartozik a felnőtté serdülés normális folyamatához, és a költő beéréséhez is.

A serdülő, vagy éppen felserdült személyiség számára a megszokottság a környezet inger-szegénységét jelenti, az ingerszegénység azonban már az élővilág legalsóbb szintjein is halálos fenyegetés, ellene kettős védekezés, illetve kétféle megoldás lehetséges: felkavarni a környezetet, azaz a pocsolya pangó vizét, illetve környezetet csinálni. *Vállalkozni a kalandra!*

A világundor, illetve a környezeti frász egyik kimondási módja a tabutörő blaszfémia, akár irodalmi-"közérzületi" sacrilegium. Pl.

REMIX *A Kalota partján-ra*

... s a hidat keltében majdnem felemelte

az öklelő folyóházi szag...

Mennyi szag, mennyi szín,

s a poshadat vízben

mennyi ócska lom.

Micsoda nyugodt

nagyságos arccal

mondják, ha kérded:

mi szemét,

mind úszni áhító

A "zöld beszéd"

kemény fejükből

csöndben száll el

s kalotaszaggal vegyül.

Már elvonult, ki

üríteni jött

s belém költözött áhítata:

Már tudom

a Kalota partján

piszkosság vár,

szag és bűz.

Nyugalom.

(Gergely Balázs)

Nem kötelező azonban, hogy az elvágódás,

a világundor, a környezet-elutasítás irodalmi támasztékhoz s szentségromboláshoz folyamodjék. Elmondható saját szavakkal is, s akkor is kiüt belőle a szajkózásnak, sablonnak, konzeratívának vélt toposzok és ideák elvetése:

...Nem kellene hajtogatnom reggelente
a nyíló ablak előtt szintelen hangon,
hogy mennyire gyűlölöm a hegyeket

s a fenyvest,

a telet, az őszi rozsdálló nyavalygást,

a szűk teret,

hogy fulladást okoz a nagy darabokban

nyelt

megszokás...

(Kudelász Nóbel)

Segyeáltalán nem akarok sorsom tekerőlantja lenni! kiált fel a költő; ez akkor érthetőbb, ha tudjuk, hogy a tekerőlant népi neve a nyenyere...

Kikben a régi ábránd élt-e még, természetesen horgerantali felbőszültséggel robbannak s "bezzeg Petőfi" felkiáltással; ő még azt a lapos szülőföldjét is tudta szeretni! de nekik is türelmetlenségből fakad csak az ítéletük: Mert akármilyen laposságnak hangzódjék: az ifjonti lázongások oka nem gonoszság, még bár nem is gonoszkodás, nem elveteműtség, nem is nyegle kamaszos dacoskodás, ami úgyis el lesz növe, hanem pusztán élettani reflex: *inger-gazdagabb környezetet találni!*

Ennek az ősi viselkedés-szerkezetnek szükségsszerűen a következő lépcsőfoka a Kaland. Hogy a hetedhétország ellen elindult portyázó hol állapodik meg, hogy egyszerűen más égtáj alá telepszik, ahonnan vissza fog majd egy életen át sóhajtozni lthakába vagy más életformába: ahogy az anarchista diákvezérből bankár lesz-e, vagy vállalkozik a saját lélek legveszélyesebb üregeinek bejárására? ez már igény szint kérdése.

A jobb híján az irodalomban kalandozók közt is van, aki beéri az örökös maszkurajárással: jätsszuk azt, hogy mi nem is mi vagyunk! Fiúnak látszunk, de a lelkünkrol folikulín cseppeg. (Egyik példakép: Weöres. Első Pszichéverseitől mindenki lelkendezett. Én is, ahogy szaporodtak azonban, mindenki kezdte külsejének, személyiségének és motívumainak eunuchoid jellegét emlegetni.) A másik két protézis: Karinthy és Rejtő... csakhogy ők még az eredeti forrás vizéből ittak: a hús Oise vizéből, a hangafüben térden... követők azonban már harmadlagos feldolgozók: az irodalmi meddóhánók újrakitermelése!

És ettől kezdve csak lelemény és olvasottság kérdése, hogy az ember Heltai Jenőt vagy Szabolcska Mihályt szaporítja, hogy Horatiust vagy Rilket variálgatja. Hiszen úgyis csak játék, mint ahogy Kovács András Ferenc egyes kritikusai írták. A költészetet a világból kiszorította a tévé. Ezért a költészet egyetlen menedékhelye a játék maradt.

Csakhogy a játék: szabályok nélkül nem érdekes. A játékhoz csak bizonyos alkalmak és helyek illenek. Mint ahogy még a hintázáshoz is, egy szerves kultúrában, ahogy minap elméledtünk róla.

Szabály és kultikus alkalom nélkül a kifogyhatatlan játékkedv csak kifogyhatatlan eszelség marad.

BALÁZS IMRE JÓZSEF

"Még egy emelet magány"

Hervay Gizella: Zuhanások

A hatvanas-hetvenes években egyre szűkszavúbbá lesz Hervay Gizella költészete, egyre töredékesebbé, és mégis: a töredékek egyre nagyobb egységekké állnak össze. A szűkszavúság és a töredékesség egyébként nem feltételezik egymást: inkább azt lehetne mondani, hogy a szűkszavúságtól a töredékességig bejárt út is hosszabb időt vesz igénybe. A *Tömondatok* és az *Úrlap* versei általában érintetlenül hagyták a mondat szintaxisát és a szavak grammatikáját: a redukció nem bomlasztotta a mondat szerkesztését, csak a képi elemek burjánzását, kibomlását korlátozta. Egyazon versen belül többnyire egységes volt a nézőpont és a diszkurzív rétegzettség, nem keveredtek a különféle beszéd-módok.

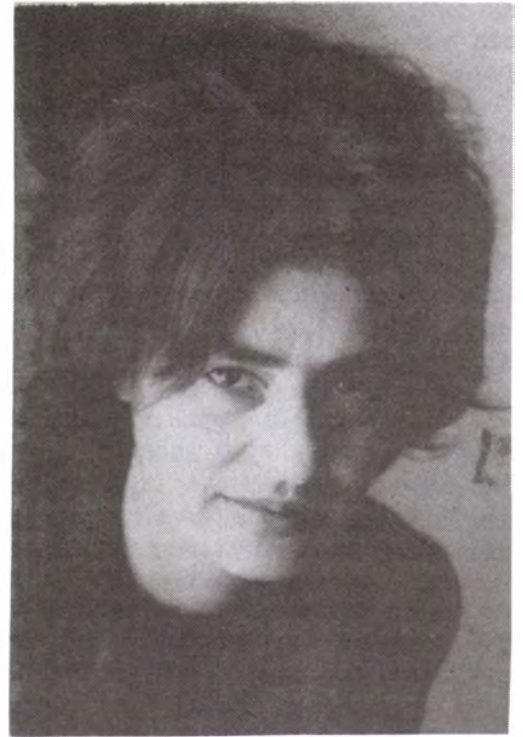
A *Zuhanások*tól kezdődően minden Hervay-kötet vagy ciklus lényegében egyetlen nagyméretű vers, ahol a mozaik-ká széteső képek dialógusba lépnek egymással, személyes emlédarabkákká, ironikus kommentárok kerülnek monumentális víziók mellé. Az oratórium hatalmas munkával, mesterien megtervezett mű, amely a költő számára valóban mesterség, értelmes cselekvés, és a verssorok összeillesztésének örömeivel jár. Marosi Ildikónak egy interjúból arról mesél, hogy milyen lendülettel, és milyen makacs következetességgel alakította ki a szöveg végső formáját. Nem egyszerűen egy mű keletkezéstörténetét világítja meg ez a beszélgetés, hanem magát a Hervay-történetet is, ahogyan ő építette fel magának: azokat a kulcsszavakat, amelyek mentén számára valamiféle értelmes vagy átlátható rend szerveződik az élete. És ezzel együtt a költészete is, azon a ponton, ahol a szerző és az olvasó éneke találkozik: "Mikor rájöttem, hogy mit tudok kihozni belőle, akkor estem neki igazán a munkának. Eleinte semmi sem volt szándékos, minden keveredett, jelen a múlttal, a személy- és idősíkok. Csak mikor ráébredtem, hogy ezek váltakozása a dialógus lehetőségét rejtje s ezzel egyben a színpadszerűséget, akkor kezdtem ebben az irányban tudatosan építkezni. [...] Sorról sorra kielemeztem önmagam számára az írás asszociációs logikáját. Így alakult ki az öt »fejezet«, I. Szerelem, II. Kommunikáció, III. Otthon, IV. Idő, V. Feltámadás, halál, újjászületés. Mindez spontánul ott lappangott a szövegben, de nem élt tisztán. [...] Ezt a szerkesztést erősítettem, letisztogattam, miközben rengeteg szép szöveget kidobtam a felépítés kedvéért. Mikor ezzel készen lettem, lefordítottam a lapjaimat. Hátra a lapokra különböző színű ceruzákkal minden sorra ráírtam a kép szerkezetét. [...] Utána felvágtam csíkokra s most már a legszigorúbb rend szerint raktam újra össze, újragépeltem, s ha a két szövegrész csikorgott az összeillesztésnél, akkor ri-

mekkel, refrénekekkel ragasztottam össze."

Az az öt vonulat, amelyre Hervay rábukkant a *Zuhanások* nyersanyagában, s amely a végső változat gerincét képezi, nem jelent újdonságot: a szerelem, a kommunikáció (annak problematikusként való megélése), a szülőföld/otthon, a személyes és történelmi idő, illetve a halál versei a korábbi kötetekben is jelen voltak. A motívumok összeillesztése, "összeszerelése", illetve azok fókuszálása azonban új struktúrát eredményez, amelyben az addig elkülönülten létező elemek is összefüggésbe kerülnek egymással: "a szerelem fő szólamként funkcionáló motívumába olvad bele a többi élményből keletkező versdarab. Ez az alkotás így módon kompozícióélményt is nyújt." írja az oratóriumról Berta Erzsébet. A versben kialakuló (szerelmi) kapcsolatot mindazok a rétegek színezzik, amelyekről esett szó, így egymásra íródnak a személyek közötti viszonyok, az otthonnal való kapcsolat, illetve a nyelvhez való viszony.

A mű keletkezéstörténetéhez hozzátartozik az is, hogy a szerző néhány részletet *Cybulski* címmel közölt *A Hét* 1973/27-es számában. Az utóbb teljesen újrendezett szövegrészek címe a remek színész, "a lengyel James Dean" neve annak a felismerésnek az egyik korai jele, hogy a szöveg magában hordozza a színpadszerűséget, a mondhatóságot, a játszhatóság elemeit. A végső változat töredékben elkülönülő szólamai voltaképpen nem egy-egy identitáshoz köthető szólamok, nem lehet őket azonosítani egy-egy személlyel vagy szereppel. Funkciójuk az egymásra való reagálásban, illetve az egymás színpadszerű ellenpontozásában, kiegészítésében ragadható meg. Nem önidentikus diskurzusok, hanem mozgásban levő, de egymáshoz viszonyuló szólamok együttesét képezik. Egy-egy mondatot, sort (pl. "Kiürül az ég.") a különböző szöveghelyek más-más "hanghoz" kötnek. A szöveg reflektál is erre, éppen az említett mondat tájékán: "Valaki mindig válaszol. / Kihez ütődik ez a mondat? / Kérdezlek, és más felel."

Kántor Lajos a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* Hervay-szócikkében az *Emeletek avagy A ház enciklopédiája* című Szilágyi Domokos-kötet alapmotívumát azonosítja a versben: "Tulajdonképpen ez az érzelmi regényként olvasható vers is válasz Szilágyi Domokosnak; *A ház enciklopédiája* alapmotívuma ismerhető fel benne (»még egy emelet magány«), de önálló nagy lírai mű, sok száz jalkiáltás és gondolati felismerés »szabálytalan« foglalat." A Szilágyi-konstrukcióban az egymásra következő emeletek különféle jelentéseket hordoznak, megképződik a biológiai és történelmi idő térbeli analógiája. Ott az idő, a "mindig fölfele van" linearitását szándé-

kolt anakronizmusok, ironikus áthelyezések bomlasztják. Hervaynál eleve ciklikus az idő, vissza-visszatérnek ugyanazok a mondatok, ugyanazok a motívumok, a különböző szólamok pedig szintén az ismétlődést/ismételhetőséget erősítik. A "Még egy emelet magány" ráolvasás-szerű ismétlésével indul a vers, itt minden "emeleten" ugyanaz ismétlődik: az egyedüllét. A vers szakrális, ritualizált idejét megteremtő kántáló szólamra válaszként elhangzó rövid mondatok, helyzetjelentések gyakorlatilag már az első oldalon felvezetik azokat az alapproblémákat, amelyek köré épül majd a vers. "Ma reggel megöltem magam, / élve földre szálltam e tájon...", hangzik el a ciklikus idő halált is megkérdőjelező formulája már az első sorokban. Már itt elkezdődik azoknak a szféráknak az egymásba játszatása, amelyekről fentebb esett szó. A szerelmi kapcsolat és az otthon/szülőföld vonulata így kereszteződik: "Tenyeredben születnek újra a dombok, / összefutnak az utak rancsaiban, / ahol jártam, s ahova igyekszem."

Az egymásnak felelgető két szólam kialakulni látszó, rituális monotonitását a közbülső, harmadik szólam a kommunikációra való reflektálással töri meg: "Egy mondat, / amit ketten írunk, / és nem tudnád se te nélkülem, / se én nélküled." Következő belépésekor pedig magát az addigi szövegszervező elvet, az újabb emeletnyi magány létezését kérdőjelezi meg: "Nincs magány, / csak félünk / a találkozástól." Újabb összefüggések közé helyezi tehát az addigi, alakuló dialógus jelentését, hirtelen távlatot ad a magánynak, amelyet addig hozzáférhetetlenként, magától értetődőként kínált a vers.

A megteremtett ciklikus idő lehetővé teszi az ide-oda ugrálást, a szerelmi kapcsolat képei a korábbi Hervay-versekből ismerős módon egybejatszanak a gyermekkor képeivel ("fekete malacok közt a porban, / guggoló gyerek-motyogás-

>>>> folytatás a 6. oldalon

>>>> folytatás az 5. oldalról

ban"), ugyanakkor az időre vonatkozó képek az uralhatatlanság képzetét keltik. A vers beszélőinek nem áll módjában befolyásolni az idő mozgásait, az időnek kitett ember státusza képződik meg azokban a mondatokban is, ahol leginkább személyfüggő az idő mozgása: az emlékezés mozzanataiban. A legjellemzőbb felvezető képekben, amelyek ezt a mozgást jelenítik meg, mediális igéket találhatunk, amelyek az őket kimondó egyén számára nem a cselekvés, hanem a kontempláció attitűdjét kínálják: "Ma reggel nőni kezd a veker, / és nem hagyja abba / már soha."; "Lehull a szégyen, az ing lehull, / lehull az óra mutatója."; "A vizesést nem lehet abbahagyni, / felhasad a száj, zuhog az idő."

Voltaképpen magának az oratóriumnak a címe is ugyanezt a külvilághoz való viszonyulást hordozza. Szilágyi Domokos *Emeleiteit* is bukácsolva járja ugyan a beszélő, de az emeletről emeletre való eljutás kemény izommunkával jár: "Hát fölfele, fölfele hát, / terped a talp és csomósodnak az izmok". Hervaynál nincs lehetőség a beavatkozásra, a gravitáció, a szabadesés szabályainak kell megfelelniük az egyes szólalomoknak. Ez az alávettség az irracionális szférájában fordul meg, maguk a törvények módosulnak hirtelen ismét hozzáférhetetlenül. Így módon az oratóriumban is "mindig fölfele van", de ez a "fölfele" sokkal kiábrándultabb, sokkal súlyosabb, mint a Szilágyi-versben. A *Zuhanások* két helyén is ismétlődő sorok egyfajta fordított gravitációt mutatnak meg működésben:

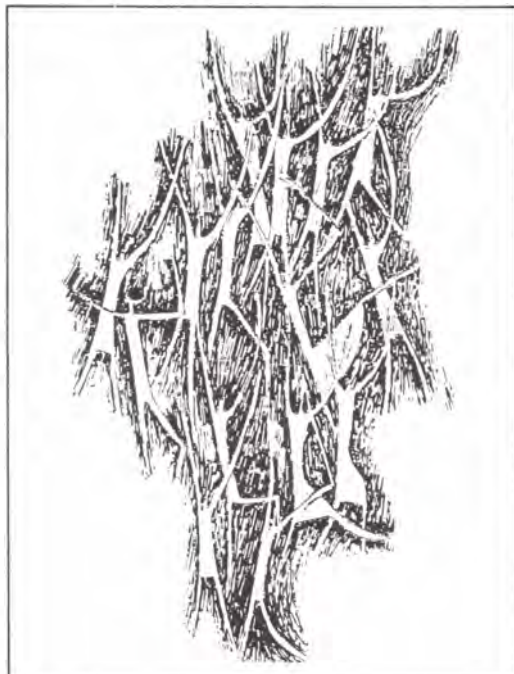
"Egy cafatnyi ég
fogunk között
előérző remény,
és mégis fölfelé visz
minden zuhanás."

Az *Űrlap* című kötet számos újdonsága beépül a nagyobb kompozícióba is. A hétköznapihoz való viszonyulás "deheroizálódása" itt is tetten érhető, hangvételekben az *Űrlapban* olvasható *Hétköznapi* című verset idézik a következő sorok, talán egy árnyalatnyival több (keserű) ironiával: "de mindig pénteken ért véget a hét, / mindig pénteken, / és utána hétfő lett / megint" mondja a vers mintegy válaszként az előző szólalomban bejelentett tervek, amelyek az ünnepi hétfői előkészületekre vonatkoztak. Ismét az idő ciklikusságának tapasztalata fogalmazódik meg ezekben a sorokban, amelyek itt az emberi rutincselekvések végtelenítődését emelik ki következményképpen.

Egészében elmondható a *Zuhanások*ról, hogy nem annyira a fent-lent tengely mentén történő mozgás által írható le az időbeli ide-oda ingázás sem, hiszen a "fölfele visz minden zuhanás" paradoxona mintegy visszavonja az egyértelmű irányjelölés lehetőségét. A mélység, az elmélyülés viszont inkább leírja az oratórium irányultságát. Ezt az utat jelzi az a kép, amely a vers utolsó részében is megőrzi az idő hozzáférhetetlen, befolyásolhatatlan

lan jellegét, de ugyanakkor belsővé teszi azt, mélységet adva neki: "Némán növekszik testünkben az idő. / Egy-egy szóban néha feldereng, / mint anya arcán a magzat mosolya." Az a tér, amely a vers második részében megképződik (a gyermekkor, a mítoszok világa, a többször visszatérő "bánya" szó, a kút stb.) mintha az egyes vonulatok spirálmozgás-szerű elmélyítését szolgálná. Természetesen mindez ellenpontosodik a különböző szólalomokban a repülés, a felülemelkedés mozzanataival is, de az alapvető, hangsúlyosabb diskurzuselemek inkább befelé, a mélység felé mutatnak, vagy a repülést is paradoxonokban mutatják meg: "Madárnyomok a hóban. / Rekonstruáld a repülést / a madárnyomokból!"

Ez a mélységhez való vonzódás ebben a kötetben társul először azzal a meggyőződéssel, hogy a megismerésnek nem kell feltétlenül racionálisnak lennie. Hervay itt mond le először az értelem "pajzsáról", annak végső princípiumként tételezéséről. Felsokszorozódik a versben az arche-

típusok használata, ezek által olyan szférákhoz fér hozzá és kerül közelebb a szerző, amelyek az addigi másféle megközelítések számára nem nyíltak meg. A születés, a halál és a korábban kevésbé hangsúlyozott anya-szerep eddig nem annyira archetipikus vonatkozásaikban jelentek meg a Hervay-szövegekben, inkább racionálisan megfejtendő rejtvényekként. A *Zuhanásokban* és a későbbi szövegekben a beszélő mintha lemondana arról az igényről, hogy megfejtéseket keressen, inkább az archetipusok ősiségét, misztériumként való jelenlétét hangsúlyozva:

"Mindenki csak egy mozdulatra emlékezik,
azt ismétli meg újra meg újra,
amit az anyaméhben megtanult,
és értetlenül nézi a másik furcsa táncát
a mély kút körül."

Ezzel a változással hozható összefüggésbe a Hervay-szöveg ritualizálódásának erősödése: a refrének, a ráolvasásszerű monoton megnyilatkozások egy olyan archaikus szöveghagyomány felé nyitják

meg a *Zuhanások* nyelvét, amelybe a korábbi kötetek szikárabb világának csak esetenként volt átjárása. Ebben a struktúrában sokkal természetesebben hangozhat el a mondat, amely a korábbi Hervay-kötetekben elképzelhetetlen lett volna:

"Újra kell költeni a mítoszokat!
A kéz nem élhet
holt szerszámokkal ujjai között."

A *Tömondatokban* című vers által felvetett problémának az újfogalmazása történik itt meg, a mítoszok világa itt is összekapcsolódik a használhatóság fogalmával. Talán a megismerés mítosztalan eszközeibe vetett korábbi bizalom rendült csak meg azóta: vagyis most már nemcsak a mindennapi létezés szempontjából fontos az, ami "a dolgokhoz hozzátapadt", hanem leválaszthatatlan a dolgokról. Vagyis: magának a megismerésnek a körébe is bevonható. Ami egyben azt is jelenti, hogy a megismerés is a mindennapi cselekvések részévé válik. Fontos, amit Bíró L. Ferenc mond erről, mert magára a szöveg-szervezésre is vannak kihatásai: "A kimondás, ha a cselekvéssel (dologgal) egyidejű, azt jelenti, hogy az érzékelés (megnevezés) bizonytalansága, s mindaz az ellentmondás, ami belőle ered, a létrejött szövegben egy az egyhez érvényesül: a lét megalapozására létrehozott archetipusok (képzetek) rendszere csak a hit által válhat lényegessé."⁵ Az archetipusok éppen a kommunikációban való használhatóság elve alapján értékelődnek fel ennek az időszaknak a Hervay-szövegeiben, és mintegy ellenpontosítják azt a globális képletet és elesettséget, amely a *Zuhanásokra* is jellemző.

Egészében elfogadhatónak tűnik Sándor György jellemzése a kötetről, még ha a korábbi kötetek értelem-igénye nem is nevezhető egyoldalúnak vagy "hidegnek": "A *Zuhanásokban* a lét szigorúan tárgyilagos, racionális szemléletét elégtelennek találja, s kiegészíti a mítoszokkal, melyek ismét emberivé tehetik a kietlen, hideg világot. A mítosz megtöri a pusztító tények uralmát, elfogadja a reményt, melyet a korábbi, egyoldalúvá vált, hideg értelem-igény illúzióknak minősített. A költő én a különféle alakokban az egész világgal azonosul, mítoszi erőt és távlatot kap. Hervay most is tartózkodik az illúzióktól, olyannyira, hogy még a felidézett mítoszváltozatok is magukon hordják a pusztító világ nyomait: a költő megerősakolt földanyaként, kereszttel viselő Máriaként, betonba kevert Kőműves Kelemennéként jelenik meg."⁶ A hangsúlyosabb mítoszi elemek elsősorban a bibliai történetekből kerülnek át a szövegbe ("Azt mondják, itt csak egy alma van, / ne féljünk a bűnbeeséstől"), metamorfózisai pedig, az eredetiktől való elkülönöződések teremtik meg a *Zuhanások* létérzékelésének sajátosságát. A leszakított alma mint kulturális jel elvesztette magától értetődőségét ebben a környezetben. Ismét a *Tömondatokban* problémái szólnak meg itt: "Könynyebb lenne, ha jelkép lenne a virág, / a bokor anyóka", mondta Hervay az 1968-as

kötetben, de most egyértelműbb a veszteségtudat. Mintha megszűnt vagy elhalványodott volna a beszélő lehetősége arra, hogy e fogódzók nélkül bármit is kezdeni tudjon a világgal.

Még egyértelműbb a mítosz kifordulásának az iránya a Sándor György által is kiemelt képen: "Mária hasában hordta a keresztet. / Megszülte a keresztet Mária." A történetből, amelynek ugyanolyan lényeges eleme volt a Fiú megszületése, mint halála, csak az egyik pólus őrződik meg. A születés mozzanata feloldódik a halálban, teljességgel behelyettesítődik azzal: "Mária ölében tartja a Fiút, ölében tartja a halált." Ezekből a képekből az is nyilvánvaló, hogy a mítoszok újraköltésének igénye nem ugyanazokat a mítoszokat kell hogy eredményezze Hervaynál, hanem az újdonság mozzanata is fontos. A működésükbe vetít valamelyes bizalmat a szerző, nem abba, amiről beszélnek. Mózes Attila mondja a *Zuhanások*-ról szóló írásában, hogy a kereszt történetbeli jelenléte bizonyos értelemben annak igenlését jelenti, és Hervay abszurd összevonása ennek kritikájaként is felfogható: "»magát elgondolni« a szenvedés csupán a műben képes, a mítoszból kimutatni a jelkép és a jelképezett viszonyát, elválasztani a megváltoztatható emberi szenvedést a megváltoztathatatlan pusztá jelképiségtől. A mítosz igazolást látszik szolgáltatni a szenvedésre, hiszen konvenció, s mivel Hervay tisztában van konvenció voltával, ezért szekptikus, ha a megválthatóság kérdését tisztázza."⁷ Az a mondat azonban, amelyből Mózes gondolatmenete is indul ("Elgondolja magát a félelem, / és megszünteti magát") külön szólam: nem egyszerűen a (fonákját mutató) bibliai történetre vonatkozik, hanem magát a mítoszi működést mutatja meg. Nem véletlenül aszszociálhat Monostori Imre, a mű másik kritikus a sorról a barlangrajzok alkotójának "filozófiájára".⁸

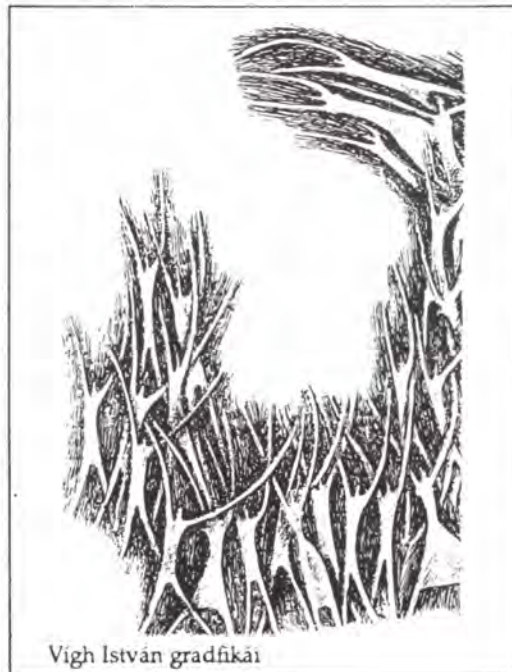
A mítoszi "világerők" működésének analógiájára az oratóriumban megtörténik a "nosztalgia" fogalmának rehabilitálása is. Korábban Hervay két vers című is kiemelte ezt a szót, ott valamiféle kritika társult hozzájuk, a "visszahozhatatlan visszahozásának" értelme munkált bennük. A *Zuhanások* megőrzi a nosztalgia "visszaállításként" való értelmezését, de mintha érzelmmentesebben viszonyulna hozzá, megmutatja ennek a mozzanatnak a természetességét is:

"Ne nevéssetek a nosztalgián!
Csak visszaállítsa a rendet,
amelyben megszülettünk:
fa alá az asztalt,
székre a vödört,
házat
egymás szemébe."

Ez a rövid szövegrész egyben a korábbi *Rend* című prózavers újraírása. Itt is megfigyelhető, hogy Hervay képei, felhasználta mondatszerkezetei mennyire fokozatosan alakulnak át. Nem maguk a képi összetevők módosulnak, sokkal inkább az azokhoz társuló értékjelentések, hangulatok. A rend képzetét itt is a nyelvi is egyértelműen leírható alatt-fölött

viszony testesíti meg, a "házat egymás szemébe" vágya pedig azzal a törekvéssel rokon, amellyel a korábbi prózaversben a lakás (megvalósíthatatlan) rendjét igényelte a beszélő: "Nem tudom azt hazudni, hogy cserép a polcon. Csak: Polc. Cserép. Szék. Szőnyeg. Még a pontok is hamisak. De az még elviselhetetlenebb, hogy még egy szobában sem lehet rendet teremteni!" A *Zuhanások*ban a társ jelenléte miatt a sor erősebb érzelmi töltetet kap, és egyértelműbben felidéződik az "otthon" vágya, az oratórium egyik nagy témája. A Hervay-versnyelv fordulatai, mint látható, alig érhetők tetten: mindig megőrződik valami lényeges a korábbi versek beszédmódjából, miközben az összhatás egészen más.

A társ jelenléte különleges fontosságot nyer az oratóriumban, hiszen, mint több kritikus is megállapítja, az egyes szólamok, illetve az egyes kulcsfontosságú jelentéskörök a szerelmi kapcsolat versbeli megképezésének rendelődnek alá, azzal állnak sokrétű összefüggésben. Csakhogy

Vigh István grafikái

a társat meg kell szólítani: ez is ismerős probléma a korábbi Hervay-versekből, valamiképpen el kell jutni hozzá. A vágy/szomj képi egymásbajtszása a versben az intimitásnak azt a maximumát is kijelöli, amely ebben a világban megvalósulhat:

"Innék egy pohár tejet, / egy pohár tejet innék / kezedből." A leküzdhetetlen távolság, a szakadék képe azonban vissza-visszatér, mint olyan akadály, amely nem teszi lehetővé a közvetlen érintkezést, kommunikációt. Így válik az alábbi kép az oratórium egyik legemlékezetesebb jelenetévé, amelyben a társak kapcsolatteremtése ki van szolgáltatva a hozzáférhetetlen kommunikációs gépezetnek:

"A telefonoskisasszony állára
ránó a két telefonkagyló.
Szakállas szörny, vezetőkek
erdejében, könyörülj rajtunk!
Engedd át! Engedd át!
Rejtsd el, véd meg
szavainkat!"

A társához való másfajta hozzáférés le-

hetősége a közös gyermek, ez voltaképpen a kapcsolat "újraírását" jelenti. Egy- másba íródik a gyermekkel és a társsal való viszony, felvillan az anya-gyerek és a nő-férfi viszony analógiája. A *Zuhanások* kezdődően tűnnek fel a Hervay-versekben hangsúlyosabban a női szerepek, a női test tapasztalatai. Az anyaság mint megélt szerep itt kezd olyan vonatkozásokat is magába olvasztani, amelyek viszonylag távoli asszociációkat hoznak létre, például a magzat-idő kapcsolatot vagy a kereszttel viselő Mária képében a születés-halál egységet. A szülés-analógia a társ "részenkénti" megalkotását is jelenti, a legszorosabb értelemben véve a saját test "felajánlását" a másik létezéséhez. Annak a "telt asszonyi hang"-nak⁹ a megnyilatkozása ez, amely a későbbiekben komorabbá válik:

"Megszüllek mozdulatonként,
szálanként minden hajszáladat,
megszülöm a világot, ami voltunk,
ami leszünk, megszülnöm haláladat,
megszülöm az irt, hogy ne félj,
ha belőlünk semmi sem maradt
a végtelen száműzetésben, csak a föld
földrőlünk, s akkor föltámasztalak."

Itt a születésben/szülésben még benne van az élet teljessége (akkor is, ha itt is hangsúlyozódik a halál születésbe való kódoltsága), a további kötetek viszont egyre inkább a negatív töltetű élettapasztalatok csíráját látják majd a születésben. A hosszúvers utolsó mondata ("Holnap megint föltámadunk") az egész struktúra ambivalenciáját megszólaltatja: magában foglalja a halál szükségyszerűségét ugyanúgy, mint a meg-megújuló remény szólamát. Egyben megerősíti, végteleníti és mitizálja azt a ciklikus időtapasztalatot, amely az ismétlődésben ismeri fel az emberi létezés egyik alapösszetevőjét. A *Zuhanások* voltaképpen a korábbi kötetek összegzéseként és egyben újrainterpretálásaként is olvasható, amely az értelem-elv mindenhatóságáról való lemondás perspektívájából történik meg.

Részlet egy készülő kismonográfiából.

¹ Marosi Ildikó: *Interjú három hangra*. (Beszélgetés Hervay Gizellával) *Utunk* 1975/7. 2.

² Berta Erzsébet: *Hervay Gizella: A mondat folytatása. Alföld* 1979/3. 8182.

³ RMIL 2. kötet. Bukarest, Kriterion, 1991. 236.

⁴ Vö. Cs. Gyimesi Éva: *Álom és értelem*. Bukarest, Kriterion, 1990. 46.

⁵ Vö. Bíró Ferenc: *A jelenlét megkísértése*. 2. Kézirat, megtalálható a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában, a V 4707/35/1-es jelzet alatt.

⁶ Sándor György: "Nőekszem felnőtt halálra". *Hervay Gizella lírája*. Forrás 1983/6. 74.

⁷ Mózes Attila: *A szerelem, az emlékek és a magány emelei*. Igaz Szó 1979/2. 161.

⁸ Vö.: "a költő a barlangrajzok alkotójának a szerepét is fölvállalja. ("Elgondolja magát a félelem, / és megszünteti magát." Monostori Imre: *A mondat folytatása — az élet folytatása*. Új Írás 1979/6. 114.

⁹ L. Szokolczay Lajos: *Hervay Gizella lírája*. Tiszatáj 1980/6. 60.

SERÉNY MÚMIA 210

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince 2002

ANDREI BODIU VERSEI

Találkozás

Marion Davies-szel

Egy nő a falra festve
Marion Davies
korabeli fénykép hű de szőke haj hű de
kék blúz hű de fekete
szemek hű de kőáncsiak hű de csábítóak
Kezében egy pohár Coca Cola amelyet
ajkai ma érintenek meg
első alkalommal
érezve a '90-es évek édességét
és az elnyomhatatlan
bőfögési vágyat.

Curriculum vitae

Porlombok egy trolimegállóban tegnap-
előtti újságok.

Szűres fényképen lady Di
kezeiben krikettütő.

Egy gyerek lehajol érte.
Apja maga elé mered el-
tapossa lady Di-t kinek arcán ottmarad
egy 45-ös talp lenyomata
mint kitörülhetetlen emlék.

Nedves páfrányok

A lány szememre és arcomra
teszi két kezét

Nedves páfrányok
Testem menedéket találhat mögöttük.

Motyogva hosszú elzárkózások szünetében.

Amikor hat és hét között
vergődve megérintem őt.

Mennyire áttetszőnek tűnt
a reggel
Átvágott a bordák
a zsenge has fölött
Törekényen az őszi hűvös teljében.

'99 május 28

Csupán enyhe
halálérzetem van

miközben a lányok
egy poros autóbuszban
dalolnak

piros függönyös
autóbuszban

se ablaka se ajtaja

a szívetem éneklik ők
súlyosan dobog és dobogása
az eső kopogására válaszol.

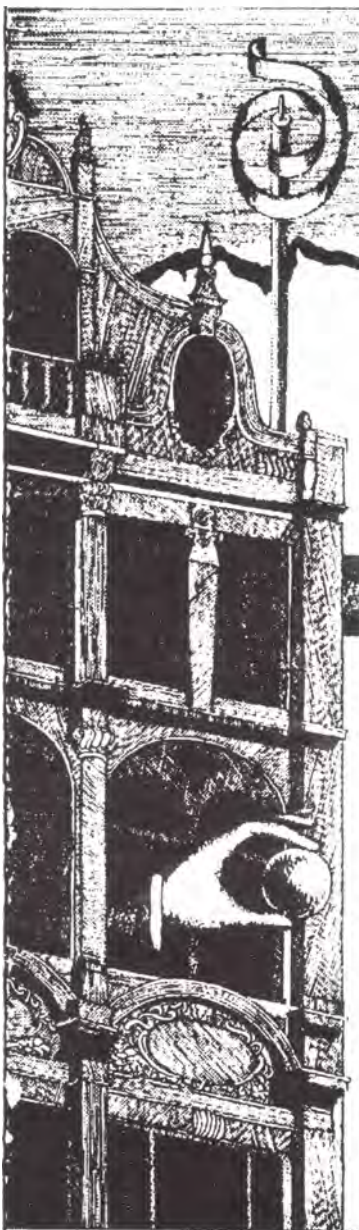
Egy autón hat koporsó és két zsák krumpli

Az ablakpárkányra más virágok kerültek.
Éles fény tör át egészen
a földszintig nincs szó

semmiféle optikai csalódásról
fekete zászló van
kitűzve a lépcsőház mellett megáll
egy autó rajta hat koporsó
és két zsák krumpli

sietős a sofőrnek szemét behunyja
és beleakad egy drótba
zuhan fölötte három hatalmas krizantém zuhan
káromkodva

feltápaszkodik szájpaddását fűtő borítja be.

Egy bolt ajtaja írógéped

A lány leveti kabátját: "az író-
géped egy bolt ajtaja"
A billentyűk a függöny és a fekete
szalag körbeszaladja tested
addig csiklandozza míg szinte
megpukkadsz a nevetéstől én
mosolygok eltakarom
szemed a fekete szalag
bemaszolja szemhéjad el-
fedi hajad összekoszolja
most egy fekete folt van alsóajkadon
a blúzodon betakarom melled
a vékony vásonnal
a fekete szalaggal körülkerítem
combjaid
bokáid így
tested tökéletesen be van fedve.
Így rádakaszthatnék
egy papírfarkat.

Jam session

A lány így szól "elhatároztuk, hogy a kutyát
kóbor kutyának nevezzük ezután"

Ők a teremben szétterpeszkednek
elhelyezkednek
Lyukas gyomor teli gyomor.

"Úgy döntöttünk a kutyát kóbor
kutyának nevezzük" kiáltja fülembe.

A szőnyegen lábuk
bőrt gyapjút érint bőrt
gyapjút bőrt rajzolatuk tökéletes.
Mértanian.

Föléje a lány
jön és kiáltozik
Kellene neki kiáltja
Véz.

A Zabáló és a Dohányos

Kettőkor találkoztam a
Tökmag-zabálóval és a Megrögzött Dohányossal.

A Zabáló marokszámra szedte elő
a magot zsebeiből felét a földre hullatva
Egy rágcsló sem körözte volna le ropogtatásban.

Olykor végigsimította érdes
kezével fénylően kopasz fejét.

A Dohányos behúzott vállakkal ült
szájában cigarettája lassan
nyomatékosan beszélt a Zabálónak.

Nézték egymást
Látómezőket kereszteztek
kétségbeesetten hogy a fiatalok nem képesek
nyomdokukba lépni:

"Utánunk az özönvíz" szólt a Dohányos.
"Valami ilyesmi" mondta a Zabáló.

(A Zabáló magvainak fele még ma is
a szőnyegen hever vagy a hamutartóban
összegyűlvén a Dohányos csikkjeivel.)

SZONDA SZABOLCS fordításai

MUHI ELEK

4496

— Elnézést, bejöhöt a 4496-os?

— Igen, engedje be kedves, és ne kapcsoljon senkit!

A 4496 belép, köszön, aztán rögtön búcsúzik. — Én már mennék is, a viszontlátásra, zárja be maga után a párnázott ajtót.

— Uram! — kiáltja utána egy ősz férfi az irodából —, könyörgöm, hová megy, hát haragszik rám, hogy tönkre akar tenni?

Az ajtó résnyire nyílik, és a 4496 viszszaadugja a fejét úgy, hogy csak a hatos van belül. — Igen, elmegyek, nem kell kiabálnia, higgye el, magának is jobb lesz így.

— Bocsásson meg a hangos szókért, de nagyon kérem, ne menjen sehová. A megélhetesemről van szó, minden ügyféllel legalább tizenöt percet kell foglalkoznom, benne van a szerződésben... — az ötvenes éveiben járó elegáns ember mahagóni íróasztala mögött állva tovább hívogatja a kinmaradt 4496-ost. Fáradjon beljebb, kedves uram, ne kényszerítsen szerződésszegésre, és ne rövidítse meg egy tiszt családapá keresetét! Maga biztos megért engem, én is nyitott vagyok az ön problémáira, jöjjön...

Nagy sóhajtással lépdel vissza a zömök ember. — Szóljon, ha lejárt az idő, és mehetek — kéri álmos arccal az öltönyös urat, aki hellyel kínálja őt.

— Helyezkedjék el abban a fotelben. Miért olyan sietős? — az ősz férfi is behuppan karosszékébe, és kinyit egy vastag aktát. Érdeklődéssel forgatja a suhogó lapokat, miközben beszél. — Ön tehát Embre, a 4496-os ügyfelünk...

— Igen, és már kezdek unatkozni — vág közbe a 4496 fészkelődve az íróasztallal szembeni fotelben, majd cipőjével piszkálgatni kezdi a perzsaszőnyeg bojtjait.

— Maga, ugye csak viccel velem — pillant laposan az öltönyös úr Embrére, aki azt nem veszi észre, mivel a szőnyeg-el játszik.

— Engem Dr. Vás Lógának hívnak, és garantálom, hogy testestől-lelkestől fogok magának segíteni. Mondja el, mit szeretne: álmait, terveit, egészen őszinte lehet, barátom!

— A terveim — pillant fel Embre tüzes szemekkel.

— Igen, a terveit, vágyait, nyugodtan, bátran, nyíltan... — biztatja Vás Lóga ügyfelét, kezeit keresztbetett lábain nyugtatva.

— Öngyilkos akarok lenni — szakítja meg 4496 a doktor duruzsoló hangját.

— Nos, ennek sokféle módja ismeretes — folytatja változatlan hangnemben Vás, egymásbaillesztve kitért kézfeje ujjbegyeit. Valami különlegest szeretne, vagy esetleg a hagyományos módszerek valamelyikéhez ragaszkodik inkább?

— Egyszerűt és gyorsat akarok!

— Vesse ki magát az ablakon — mutat Vás a padlótól a plafonig érő irodaablakokra. — Rajta, ugorjon! Rajta! Mire vár?

Nem érti, amit mondok? Ugorjon ki! Mit tévovázik? Gyerünk! Gyerünk!

Embre üres tekintettel hol az ablakot, hol az ősz férfit bámulja, akinek makacsul hajtogatott utasításai megtöltik a fejét. — Ugorjon már! Most! Induljon! Gyerünk! — Felpattan a helyéről, az ablak felé fordul, döngő léptekkel gyorsít.

— Egy pillanat! — ordítja Lóga, megtörve Embre lendületét. — Az üveg golyóálló, ki nem vetheti rajta magát, de ha elég gyorsan nekirohan, lehet olyan szerencsés, mint a lepke a forgalmas utak felett, amint nekicsapódik egy szélvédőnek.

Az ablak előtt álló alacsony ember visszatér elhagyott fotelébe. — Jobb ötlete nincs? — kérdezi remegő hangon.

— Pisztoly! — feleli színészi hangsúllyal Dr. Vás. — Mit szól hozzá?

— Ide vele!

— A doktor kiránt egy fiókot, heves kutatás után egy pisztolyt húz elő és Embrének nyújtja — Parancsoljon, töltve van.

Dörrenés. Puskaporszagú levegőben oszladozik a füst 4496 feje körül, aki idegesen pislog, kezében reszket a halántékához szorított fegyver. — Azt hiszem, megsüketültem — nyöszörgi.

— Én is azt hiszem, hogy nem fogok egy hétig semmit hallani. Az az érzésem, magának nincs szerencséje, ez riasztópisztoly, a lőfegyvert az otthoni páncélszekrényben tartom. Hiába, öregszem, néha összekeverek egy-két dolgot. Visszaadná? — nyúl Vás Lóga a pisztoly után.

— Tessék — adja vissza undorral a köpcös Embre a riasztófegyvert.

— Attól tartok...

— Mi?... — tartja kezét a füléhez az ügyfél.

— Attól tartok, csak a gyógyszer maradt! — sülyesztí vissza a fiókjába a doktor a pisztolyt. — Én erős altatókat szedek, azokból bevesz egy marékka, és kész — kiabál Vás a bólogató Embrének.

— Hacsak nem keveri össze hashajtóval...

— Itt is van — halász elő Lóga egy gyógyszeres dobozt mellényzsebéből. — Hoppá! Csak kettő maradt — csodálkozik belesve a doboz száján.

— Nem baj, adja ide!

— Én ennyit szoktam bevenni, ha nagyon fárasztó napom volt — visszaadugja az altatót a zsebébe. — Sajnálom, barátom, más megoldást kell találnunk önnek.

— Halál kell nekem!

— Ugyan miért?

— Utálok mindent, magamat, a világot!

— Nem értem — csóválja a doktor gondosan fésült fejét.

— Nem? — pattan fel Embre. — Nézen rám! Kicsi vagyok, kövér, kopasz...

— Ez igaz — bólint Lóga.

— Szegény vagyok, hitetlen, soha nem volt barátnóm, nem hagytam el a szülővárosomat eddig...

— Értem, folytassa — vág közbe megint a doktor.

— Nem akarom folytatni. Be akarom fejezni az életemet minél hamarabb.

— Nos, Embre úr — kezdi fontoskodva Dr. Vás — ebben a pillanatban, ha akarja, véget érhet a régi élete. Küllemén, tulajdonságain tudunk változtatni. Lehet cingár, haja érhet a bokájáig, magasabb is lehet. Szegénység? Felejtse el, vagyonos lesz! Nők? Magától értetődik! Utazás? Nem probléma!

Embre visszahuppan a földre, kifújja magát és ingatni kezdi a fejét. — Nem hiszem...

— Semmi sem lehetetlen, 4496! — Lóga barátságos hangon magyaráz. — Higgyen nekem! Meglátja, mindent megtehet, meg fogja érteni, mire minden apró részlet megbeszélésén túl leszünk.

— Nem, ha minden megvolna: sportos alakom, hajam, pénzem, akkor sem érzem jól magam — csökönyösködött az ügyfél, leszegve tar fejét.

— Miért?

— Mert utálom a világot, az embereket, azt is, hogy ők élnek. Magát is utálom — bámul Embre a doktor üveges szeméibe, most itt ül, pofázik, munka után hazamegy, veszekszik a feleségével, holnap fáradtan ébred.

— Nem — tagad határozottan, egyenes derékka Vás Lóga. — Én soha nem marakodom a párommal, ő nagyon szeret engem. Nézze meg — fordít az ősz férfi Embre felé egy íróasztalon álló fényképet, amin Lóga nyakába kapaszkodik fiatal felesége, körülötte gyermekei, mindenki vigyorog.

— Öt gyermek?

— Igen. Szépek, igaz?

— Ez ki? — bök rá 4496 egy szőke fiatalemberre, akit a gyerekek mögött fedezett fel.

— Á, Ó! Ó Sanyi, a feleségem szeretője — válaszol mosolyogva a büszke családapa.

Embre V betűt formál az ujjából, áthajol az asztalon, és lehúzza a doktor mosolygó szájának széleit. — Maga túri, hogy felszarvazzák, az orra előtt?

— Ugyan kérem! — tiltakozik Vás, eltolva az ügyfele kezét — ez a fiatalember csupán örömszerző eszköz, és gyermekeim gondozója, tiszta, rendes, jól vág az esze.

— Miért olyan biztos ebben — vigyorog gúnyosan a köpcös kopasz —, szerintem az apaságba is besegít, a gyermekfelügyelet mellett.

— Amikor kellett, a feleségem mellett volt, semmi nem véletlen, csak családtervezés — közli fölényesen a doktor. — A fiatalember meg termékenységi problémákkal küzd — pajkosan kacsint —, ideális családi barát.

— Fúj! Ezt nevezi maga életnek?

— Ez az "Élet", kedves 4496. Hazamegyek, a feleségem boldogan fogad, gyermekeim körülugrálának, majd kicsattanának az egészségtől. Sanyival megbeszéljük a tőzsdét és a focit, este bebújok az asszonykám mellé...

— Ilyenkor szokta megkérni a szőrös lábú szárazdajkát, hogy csússzon arrébb...

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

— Nem, ő külön szobával rendelkezik — siklik át szárazon, egy legyintéssel Lóga ügyfele gúnyolódásán, de térjünk a tárgyra. Itt, a maga dossziéjában az áll, hogy nagyon képzett — zizegnek a lapok az irattömbben, ahogy keresgél benne Vás.

— Na igen, attól ugyan felkopik az állam — legyint keserűen Embre.

— Ön elvégzett egy óceánjárón kiségitő-személyzeti képzést. Hogyan indult ilyen kurzus, mikor hazánkban nincs kijárat az óceánra?

— Nekünk mindig azt mondták, külföldön kapunk állást.

— Na... és?

— Nem tudok semmilyen idegen nyelven beszélni, de hagyjuk azt a hülye iskolát.

— Itt egy másik — bök rá a doktor egy újabb oldalra —, maga elvégezte a "Mindenkori hite" nevű felsőfokú ezoterikus szemináriumot.

— Nagy divat volt, biztosan emlékszik rá maga is — mesél Embre —, mindenkinek tetszett ez az új vallás. Amikor friss diplomásként kaptam jó állást egy nagyszámú gyülekezetnél, akkor csukták le a vallásalapítót, mert kiderültek a disznóságai. Hónapokig jártam álszakállal, alig tudtam elrejtőzni a dühöngő emberek elől.

— Politika!

— Hogy jön ez ide?

— Legyen politikus! Magának többoldalú képzése van — Lóga szélesen gesztikulál —, és felsőfokú végzettsége, minden párt olyan emberre vár, mint maga.

— Nem értem, vonogatja a vállát Embre.

— Maga okos ember, beiratkozik egy pártba, majd megmondom melyikbe, tevékeny lesz, és feljut a csúcsra.

— Utálom a politikát — sülyed mélyebbre a fotel ülésben 4496.

— Ragyogó! Magából kiváló politikus lesz — lelkesedik a doktor, és felkőnyököl az íróasztalra. — Normális, hogy az értelmes emberek nem kedvelik a politikát. Ön nagyon intelligens, láthatja, magából jó vezető válik.

— Maga csak hízeleg nekem, könyököl fel Embre is az asztalra.

— Micsoda emberismeret! Igaza van, tényleg csak hízelegni akartam magának, de ön felismerte, mert átlát a hitvány trükkökön, kiváló politikus... Beiratkozik a Nemzeti Pártba, keresünk magának egy megfelelő múltú és felfogású feleséget.

— Itt álljunk meg! — csap a köpcös az asztalra.

— Tessék.

— Egy nőt? Maga akar megházasítani?

— A nős emberek jobb benyomást tesznek a választókra.

— Milyen jogon választ ön nekem feleséget? — paprikázódik fel Embre.

— Több személyt fogunk ajánlani, válogathat kedvére — válaszol nyugodtan Vás.

— Mi az, hogy ajánlunk? Kik ajánla-

nak? Egyáltalán kicsoda maga? Én megyek, biztosan lejárt már az idő!

— Menjen, ha magának semmit nem jelent a 4496, boldog, gazdag, és elégedett ügyfél! Takarodjon ki és vesse át magát az első korláton, amit meglát, mert jó mély a lépcsőház ürege — a doktor egyre hangosabban kiabál Embrére. — Ki! Ki! Legyen öngyilkos a szobámon kívül!

Az ajtó becsapódik. Megigazítva öltönyét Lóga leül. Papírzsebkendővel törli izzadt homlokát. Kristálypohárba vizet önt, iszik. Egy aktatáskát húz elő az asztal alól és felfektetti a nyitott dosszié mellé.

A párnázott ajtó csendesen nyílik és csukódik. Embre halkan lopózik át a szobán és visszaül elhagyott helyére.

A doktor tekintetével szinte átfúrja az érkezőt — a felesége egy tisztességes hölgy lesz, középkorú, nem holmi vénlány. Szép nem lesz, magának is így előnyös, mert ha mutatós, azt mindenki kipróbálja. Embre bólogat Dr. Vás magyarázata közben. — Fényképes bemutatókat kap a jelöltekről, de térjünk át a komolyabb dolgokra. Beiratkozik a Nemzeti Pártba, ott lesz éjjelnappal, intézkedik, minden gyűlésen felszólal, mindegy mit mond... Mindenkit dicsér, de senkinek sem segít túl sokat. Egy-két hónap és emelkedik a ranglétrán, beköltözik a megyeközpontba, aztán képviselő lesz, egy ugrás és a fővárosban lakik, és a parlamentbe indul reggelenként.

— Nekem ez mind hihetetlennek tűnik — hüledezik 4496.

— Követi az utasításaimat?

— Igen.

— Nyert ügye van! Maga meg tudja csinálni, lesz pénze, hatalma, nők... mindegy... — szegezi a mutatóujját a doktor ügyfelére. Most figyeljen, itt van egy részletes "tanács-csomag" — nyújtja át a fekete aktatáskát Embrének Vás —, ma elmegy és beiratkozik a pártba — végigpillant Embrén, de először vegyen egy rendes öltönyt, és borotválkozzon meg. Vás feláll, a 4496-hoz lép, megszorítja a kezét. — Maga most született! Embrének, ki eddig csak vegetált, vége, most maga következik, az igazi, aki mindig szeretett volna lenni! Mostantól él, csupa nagybetűvel, foszforeszkáló vonalakkal aláhúzva, "Valóságos Élet"! — áradozik Vás, aztán köhint egyet — egy apróság, erre a számlaszámra utalja mindenkori jövedelmének a két százalékát —, húz elő egy kártyát vastag fekete számokkal az öltönyzsebéből és átnyújtja Embrének.

— Ugy lesz, ígéri a köpcös, leteszi az aktatáskát, és gondosan a tárcájába rejtje a kártyát.

— Bármilyen problémája van, hívjon bátran, számomat a "tanács-csomagban" megtalálja, figyeljük, leveleket rendszeresen kap, amiben leírjuk az új lépéseket a karrierje érdekében. Menjen, barátom — öleli át hirtelen Vás Lóga ügyfelét.

Embre az ölelés után zavartan kézbe veszi a fekete táskát. — Viszontlátásra, köszönöm — rebegi Vásnak.

— Semmiség, nincs mit köszönnie! Ne

feledje, borotválkozás, új ruha, beiratkozás, megújult élet. Bármikor a rendelkezésére állok. Viszontlátásra, viszonzza még egyszer a távozó 4496 búcsúját. Egyedül marad, az asztalhoz ül, a dossziéba beír valamit, majd elteszi a fiókba. Nagyon sósajt, az íróasztalon megnyom egy gombot.

— Kedves — szólal meg hangosan —, legyen olyan jó és küldje el a 4496-nak az első levelet...

— Igenis — válaszol egy női hang —, még parancsol valamit?

— Jöjjön a 4497!

Kapu

A sötét kaput bírák őrzik, dermesztő némasággal várják kérelmem.

— Jómódú család harmadik fiaként látom meg a napvilágot — kezdem el. — Szeretteim öröme háromévesen zongorázom, és több nyelven beszélek. Hét évvel később megjelenik kétnyelvű verseskötetem. Felvesznek a filológiára, amit később a jogi, orvosi és műszaki tanulmányaim megkezdése követ. Tizenkilenc éves koromban különös képességeimet fedezem fel: tárgyakat, embereket tudok gondolatom erejével elmozdítani. Húszévesen csodaszép lányba leszek szerelmes, aki öt gyönyörű gyermekkel ajándékoz meg házaseveink során. Szakmai sikereket érek el kutatóként, a Tudományos Akadémia örökös elnökségéről lemondva megyek nyugdíjba. Nyolcvankilenc évesen egy őszi reggelen nem ébredek fel.

A kapu zárva, csend...

— Visszautasítva! — zeng arctalan bíráim határozata.

— Nem, ne! Legyenek kegyesek — szívembe markol a félelem, könyörgöm a fénybeburkolt törvénykezőknek, hogy hallgassanak meg még egyszer. — Leányanya szül, és sokáig egyedül nevel — hogy nem szakítanak félbe, folytatom. Most haapám és a gyermekei keserítik a gyermekkoromat. Rászokom a drogokra. Középfokú tanulmányaimat képtelen vagyok elvégezni, kiségitőként dolgozom a nehéziparban. Tizenhét évesen beleroha-

nok egy házasságba. Fojtogató légkörű családomból gyermekeim elmenekülnek. A sokadik munkahelyemről raknak ki, az ajzószeret helyét az ital veszi át, ami hatvanhárom évesen megöl.

— Igen — harsogják a törvénykezők.

A kapu hatalmas fekete szárnyai kitérnek előttem, fény vakít, sívító zene tesz süketé, míg nem anyám hangját hallom.

— Ugye nem leszek terhes?

— Hát persze — válaszol valaki.

Kilenc hónap múlva megszületek én.

...próbálj megérteni. Hatvankét éves fejjel sikerült lemondanom a drogról, igaz, néha iszom. A függőségem a gyermekkoromban gyökerezik. Anyámnak nyűg voltam, letett a tévé elé, majd bosszankodott, hogy nem értette a külföldi csatornákról tanult szavaimat. Vert a mostohaapám, fiai gúnyoltak és kezemre csapták a zongora fedelét, később összetépték minden versem, amit tizenkét éves koromig írtam. Tizenhét évesen házassodtunk össze, a mézesheteinken vesztünk össze, azóta sem békültünk ki. Tizenkilenc éves koromban különös erőket éreztem magamban. Egy buszon utaztam jegy nélkül, ellenőrök közelítettek... becsuktam a szemem, szétzedtem őket részecskéikre, és egy távoli utcában raktam a jegyellenőröket újra össze. Kinyitottam a szemem, és megtörtént, amit lehetetlennek hittem, megbüntettek, mind a ketten ott álltak előttem, karbatett kézzel... — Nem bonyolodom a részletekbe, tudom, nem szereted, ha sokat beszélek. — Reménytelenül vergődtem a házasságunkban, amíg húszévesen szerelmes lettem. Csodaszép lány volt — luxus lotyó, te csak így nevezted — sokat jártam utána, számtalan levelet írtam a nagy "Ő"-nek, már férjnél volt, amikor először válaszolt.

"Hagyj már végre békén" — írta, de te ezt tudod, mert felbontottad a borítékot.

Állandó veszekedések, pénzzavar, hiábavaló kutatás az elszökött lányaink után, sorozatos munkahelyváltogatás, ez volt eddigi sorsom... most újra nincs munkám.

Amit eddig olvastál, annak semmi köze a tetteimhez, az csupán az életem. Az álmom, az értékelt át mindent. Tegnap este mély álom ragadt el. A sötétség, mint víz vett körül, úsztam egy fénypont felé — ami, ahogy közelítettem hozzá — izzó körvonalú alakokká nőtt. Bírak voltak ők, egy nagy sötét kapu felett. A fényes örök nem engedtek át a kapun, élni, kedvem szerinti életet, annak csak egy megnyomortított másával hagytak átkelni. Érted? Az én életemet, amiben te is tengődsz, kikönyörögtem az arctalan szörnyektől, amikor nem akartak kiengedni. Minden megtörtént — amit kértem másodszor a kapu előtt — kivéve hatvanhárom évesen a haláloamat. Én viszont nem várok, eleget túrtam és teljesítettem eddig...

Gondolom, azt hiszed, részeg vagyok, be vagyok löve. Nem.

Temess el tisztességes feleséghez méltóan, ha már életemben nem az voltál.

A baleseti sebészet hetedik emeletén

elgyötört arcú ember hever. Beszívja a fertőtlenítőszagú levegőt, hallja egy műszer pityegését, amit egy orvos hangja nyom el.

— Még kómában van, de szerencsére a szúrás nem ért nemes szerveket, a közvetlen életveszélyt a műtéttel megoldottuk.

— Szegény ördög, uram, semmit nem képes rendesen megcsinálni — hallja a felesége sopánkodását.

— Asszonyom, figyeljen — szól újra a sebész. Az operáció alatt olyan elváltozásokat vettünk észre, amelyek a férje életét hónapokkal rövidítik meg... Jöjjön, inkább kint folytassuk.

Az egyedül hagyott beteg szemei megnyílnak, felül párnái közül, sápadt arccal néz körül. Lerúgja a paplanát, az ágya szélén gubbasztva erőt gyűjt, letépi magáról az érzékelőket, perfúziókat. A pityegés fütttyé folyik össze. A hálórúhas figura zihálva támo lyog át a kopott kórtermen. A berohanó ápolók még látják a férfit az ablakon — fejjel előre — kifordulni.

— Ím, időd lejárt.

— Jöttem, mikor akartam, nem érdekel az egyezség.

— Emberi gögöd vakká tesz — harsogják a kapu bírái, fényben izzó körvonalaik egybefolytak. Sülyyedek, hallom az örök hangját. — Éveid száma, meg anyád terhének ideje az hatvanhárom év.

— Gonosz mindenhatók, legalább ezt az örömet meghagyhattátok volna nekem, hogy egyszer szabadon választottam — gondolom, de beszélni már nincs kedvem, merülök a homályba, helyet adva a többieknek, akik tolonganak a nagy sötét kapu felé.

Kézenfogva

Kettesével, kéz a kézben jártak az emberek. Nő férfinak, szülő gyermekének, nő nőnek, férfi férfinak kezét fogta. Sétáltak, ujjaimat a kabátzsebembe fúrva. A járőrök soraiból megannyi tekintet villant rám, szúrós szemek mértek végig tetőtől talpig, bámultak. Közelmérészkedő párok bekukkantottak a hátam mögé — mintha ott rejtegetnék valakit — csalódottan kérdeztek:

— Hol a párja?

— A kicsodám?

— Kinek a keze lakik a maga tenyerében? — kérdezte egy idős asszony is.

— Senkinek a keze... — feleltem, belé nézve fénytelen szemébe.

Válaszképpen sarkonfordult, elsietett egy öregember kezét szorítva. Néztam utánuk, míg eltűntek a kettős emberek takarásában.

Nem volt olyan senki, aki ne fogta volna valakinek a kezét. A párok egyszerre lépdeltak, egyszerre fordultak be az utcák sarkain, egyszerre hágtak a lépcsőkre, ugrották át a pocsolyákat, akadtak meg a lámpaoszlopokban. Kéz a kézben keltek fel, feküdtek le, ettek, dolgoztak, sportoltak, politizáltak, prédikáltak... Ketten éltek egy életet, ami ha befejeződött, hát dupla koporsóban eresztették őket a föld alá.

Leültem a Sétálóutca padjára, elriasztva az ott ülő párt. A kettő világában egyedül ültem. Magányos hős, aki nem tűri idegen kéz bilincset...? — Egy fenét, úgy éreztem: béka vagyok az autópálya közepén, orrom előtt teherautókerékkel.

— Miért — kérdeztem az arajjövő lányt, abbahagyva a merengést.

— Mit miért? — fordította vissza a kérdésém ő, közelebb húzva magához a fiút, aki vele volt.

— Miért? Mutattam az egymásbaolvadt kézfejekre.

— Á ez — nevetett, magasba emelve a két kart könnyedén, mintha azok egy testhez tartoznának.

"Két karnak két tenyere,

Nyúsd a kezéd izibe!

A kettő egy lett, látod-e?"

— Nem ismered a versikét? Hol a te párod? Csak nem halt meg? — érdeklődött a fiú is. Nincs kísérom, ahonnan én jövök, ott nem fogózkodnak állandóan egymásba az emberek.

— Nem?

— Természetesen nem.

— Mi ennek az oka?

— Mi annak az oka, hogy nem akasztja boldog-boldogtalan egymásba ujjait, és nem így cselleng mindenhol? Küzd számtalan kellemetlenséggel, az izzadó tenyerektől kezdve, a mindennapi teendőkön keresztül, a váratlan helyzetekkel bezárólag, mindezt egymásba kulcsolt kézzel... Legyen összekapcsolva két szabad lény szökött fegyencekhez hasonlóan? Jósánuktól vállalva így, hogy soha nem lesznek egyedül, legintimebb titkaik is a napfényre kerülnek, nem dönthetnek... Ki lökné oda ezekért a karját?

— Add te a tiedet! — szólítottak fel, és kiragadták zsebemből kezeimet, így körben álltunk, ők sokáig meséltek nekem irigylésreméltóan egyszerű életükről. Végül a pár visszalépett a nyugodt "kezéd a kezemben, kezem a kezédben univerzumba", otthagya engem, ahol találtak. Gondolatban most is azon a padon ülve, hangosan kérdezlek téged.

— Nem akarsz megfogni a kezem?

— ...

— Nem, megértelek, miért válaszolsz így. Történeted úgy kezdődik, mint az enyém, a békáé, aki úgy gondolta, hogy a vizes aszfalton otthonra talált. A mese vége: dübörögve jöttek a kamionok.

Szűcs Édua rajzai

BOGDÁN LÁSZLÓ

A bécsi fogadó II.

(folytatás az előző számból)

Bécsben voltam, a Szent István székes-egyház előtt. Télen történt mindez, hullt a hó, mintha a jó Isten ráta volna meg nagy, fehér szakállát, hullt, hullt és eltakart mindent. Olybá tűnt, egyedül vagyok, nemcsak a téren, de a feltartózatlanul növekedő hótakaró alatt lapuló nagyvárosban is. Az egész világon. Váratlanul vidáman csilingelő száncsengők hangját hallottam, egyszerre, mintha a földből nőtt volna ki, megmagyarázhatatlan és rejtelmes módon ott állott előttem egy trojka! Halálfejes maszkot viselő kocsis ült a bakon. Ezen, érdekes módon, álmomban nem is lepődtem meg. Bizonyosan álarcosbálba készülnek, gondoltam. Tél volt — a farsangok, maszkabálok ideje... A kocsi belsejéből mintha (ez viszont hirtelen ért és bevallo meg is lepott) akkori, már említett szerelmem, a hideg, szőke, germán szépség, Krisztina aggódó hangját hallottam volna a befüggönyözött ablak mögött.

— Gerzson, ó kedves Gerzson, gyere gyorsan — és epedve nyújtotta felém hófehér karját.

Épp megindultam volna feléje, amikor meghallottam Léna aggódó hangját. Már tegezett, mosolyában igazi aggodalommal vegyülő szenvedély izzott.

— Ne menj! Veszítsd el. Ez nem a te útad. Erről az útról nem lesz visszatérés, és rád más feladatok várnak. Ne menj, kedves. Tégy úgy, mintha nem is hallanád.

Le akartam rázni, hát hogyan is képzelem ez a tolaakodó cigánylány, mégha valamiképpen kozák is? Újra léptem egyet a meg-megremegő trojka felé. A lovak idegesen toporzékolnak, fel-felnyerítettek. A halálfejes kocsis hangosan és sértően röhögött a bakon.

— Gyorsan! Gyorsan! — hallottam a Krisztina imárott hangját. — Siessél, kedves Gerzson, nincsen már időnk!... Gyere már. A tied akarok lenni egészen, örökre. Ne tétovázz!...

De én, noha teljes szívemből akartam, mégsem voltam képes megmozdulni, mintha egészen egyszerűen földbe, azaz hóba gyökerezett volna a lábam, s az erőszakos Léna is teljes súlyával csimpaszkodott rám, meleg lehetét éreztem az arcomon és öntudatlanul is megborzongtam. Krisztina a kocsiban már sikoltozott, kétségbeesetten, szeméremérzetét is elvesztve, újra meg újra hívott, de én, noha nem akartam megmozdulni, a minket elválasztó hét-nyolc lépés távolság varázslatos módon egyre nőtt, és a trojka, mintha idegen, ellenséges erők húzták volna, ellenkező irányba távolodott, körülbelül úgy, mint amikor egy közeli tárgyat vagy ismerőst fordítva nézünk a távcsövön, s ahelyett, hogy közel kerülne hozzánk, öszszeszees és eltávolodik...

— El fogsz veszíteni, siess! — hallottam még, de mire utolsó erőmet összeszedve sikerült kiszabadulnom a teljesen megvaduló s már a rátörő szenvedély rohaibaiban a fülemet harapdáló és egyre mohóbban tapadó Léna öleléséből, a hahotázó halálfejes kocsis, mint akinek már elege van az előtte zajló színjátékból, elszántan pattintott az ostorral,

és a vágatni kezdő lovak elragadták a trojkát a hóhullásban.

Ide még annyit, hogy Krisztina hosszas vívódás után, engem nem találva, noha többször is üzent értem és el is jött a szállásomra — de mivel nem hatalmaztam fel rá, öreg szállásadóm, Weisskopf néni, nem mondta meg neki, hogy hol vagyok —, akkor éjszaka döntötte el, hogy igent mond kérőjének, egy olasz származású dzsidáskapitánynak. Amire visszatértem Bécsbe, már az esküvő időpontja is ki volt tűzve, én pedig maradtam az álommal, ami ezután sem akart, sehogyan sem akart véget érni...

Magamra maradva a hatalmas hóban, a téren, idegesen kezdtem forogni magam körül, Lénát kerestem, hogy magyarázatot követeljek kihívóan érthetetlen viselkedésére, de nem találtam sehol. Volt, nem volt, úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el, csak a körülöttem lebegő jázminillat árulkodott egyszervolt jelenlétéről. Döbbenet tapasztaltam, hogy ismét egyedül vagyok a Szent István templom előtt, a hóhullásban, s ki tudja, önhibámon kívül talán tényleg végképp elvesztettem Krisztinát, egyetlen és igaz szerelmemet, aki először zaklatott, szenvedélyes kapcsolatunk során nyíltan felajánkozott s talán ezért sem fogja tudni soha megbocsátani nekem, hogy érthetetlen módon vonakodtam követni, amikor szenvedélyes őszinteséggel hívott. Akkor létesült először közvetlen kapcsolat álmom és a valóság között, döbbenet jöttem rá, hogy nagyanyám halálhíre olyan hirtelen utaztam el Bécsből, hogy üzenetet sem tudtam küldeni neki és eléggé el nem ítéltél módon nem is búcsúztam el tőle. Ez valami végtelen és rossz előérzettel töltött el és először életemben félni kezdtem.

De képtelen voltam végiggondolni, hogy lényegében mitől is félek, mindenesetre megmarkoltam vontcsövű pisztolyomat, amikor váratlanul egy széles karimájú, veres kalpagot viselő, sárga nadrágos, fekete zekés törpe állott meg előttem és mély átéléssel a következő talányos versezetet adta elő, árnyaltan, s annyira szuggesztíven, hogy szavait az ojtózi tetőn, hajnalban, ébredésem után is hallani véltem:

"A közép a biztos út,
Oh, de melyik nem közép itt?
Melyik az, amely célba jut?
Itt egymásba összefutnak,
Egy csekély ponton nyugosznak,
S mennyi ország, mennyi tenger
Nyúlik végeik között!
Vagy tán vége sincs az útnak.
Végtelenbe téved el,
S rajt' az élet úgy vesz el,
Mit mi képet jégre frnak?
Ám, de itt a hármass útve,
Mint varázskör áll előttem;
A kívánság, a reménység
Int, von, ösztönöz belépem..."

Ebben az egészben az a különös, hogy amikor Pesten jártomban később felmondtam az álomban, varázslatos módon memorizált szöveget egy költő barátomnak, ő meghökkent és azonnal megmondta a szer-

zőt is: Vörösmarty írta a versezetet, Csongor és Tünde című játékában szerepel. Én viszont ezt a drámát se azelőtt, se azután nem olvastam, egy részletet mégis megálmodtam. Hát nem furcsa ez!?

Álmom mindenesetre nem hagyott nyugodni, újabb és újabb kínos, nyugtalanító epizódok bukkantak fel, csak fél füllel figyeltem nagyapám és János szórt beszélgetésére, s a szép, kikapós cigánylányra tett sejtelmes és egyértelmű célzásait egyként elengedve a fülem mellett, igyekeztem meg se hallani őket, egyre Krisztina alabástromfehér karját láttam a lefüggönyözött kocsi ablakából ki-nyúlni. Olyan volt, egészen olyan, mint egy fuldoklóé, és ez a felismerés rádöbentett arra, hogy fel kell készülnöm az elkövetkezendőkben mindenre, még arra is, hogy álmom beteljesedéseként tényleg végképp elveszíthetem, hiszen vannak dolgok, amelyek függetlenek tőlünk, s mi csak elszenvetűi lehetünk az eseményeknek, de nem irá-nyítói.

Azt hiszem, a szabadságért és jogegyenlőségért küzdő forradalmárok közé is ez a felismerés sodort. Nem akartam elfogadni, hogy porszemek vagyunk az Isten tenyerén, hogy alávettettjei vagyunk egy velünk játszó szeszélyes akaratnak. Hittem abban, amit a költő világosan úgy fogalmazott meg, hogy csak lélek és szabad nép tesz csoda dolgokat, reméltem, hogy tudatos életet élhetek, saját magam vehetem kezembe sorsom irányítását.

Ez lehet, nevetségesnek hangzik, s mindaz, amit előadtam, csupán egy szomorú, esetlen, túlhaladott közhelyhalmaz.

Nem tudom!

Csak azt, hogy ezeket a közhelyeket egyszer már meg kell kezdeni lebontani, bár mindég kérdéses, hová érünk a végzetes lebontásuk után.

— A szép lányok szétvetett, fehér combjai közé — kacagott nagyapám, de erre sem reagáltam s arra a felszólításra sem, hogy kedve lenne megállni szalonnát sütni, még idehaza, az országban, külföldre való elmenetelünk előtt. A tüzet, természetesen, én raknám, akkor eldőlné, történt-e valami az éjszaka állítólagos alvásom alatt, vagy tényleg volt cigánylány szeretőm!...

Nevettek.

Erre se reagáltam, egy idő után figyelmük elfordult tőlem s befejezték heccelődéseiket.

Kétségbeesetten kérdeztem meg az öregget: — nem tudja mégis, mi volt velem? Mire nevetve nyugtatott meg: — fáradt voltál, ennyi az egész, nem kell mindent túlbonyolítani... — Az utazás Bécsből... A temetés... A gyász... Téged is megviseltek, fiam, az elmúlt napok egymásra futó eseményei és egyszerűen elaludtál. A test is követeli időnként jogait, főként ha fiatal az ember... Viszont erősen reméli, hogy mostmár tényleg kialudtam magam és teljes lelkemmel az utazásra fogok koncentrálni s nem kell papírlapra írott szövegeket kitűznie az engem takaró subára, mint tegnap délután, miszerint: itt nyugszik Szerémy Gerzson testőrhadnagy és mormota délután háromtól ki tudja meddig!...

Megígértem neki, hogy hasznos tagja leszek kicsiny, de lelkes expedíciós különítményünknek, és már-már elkezdtem volna mesélni rejtelmes álmomat is, a hősesben alvó félelmetes Bécsben; egyre előttem állott a veres kalpagos, sárga nadrágos, fekete zekés törpe, és a hármassútról szóló zengzetes ver-

sezetét adja elő; hallani véltem fura orrhangját is, aztán Krisztinát is látni véltem a lefűgöngyözött kocsiblak mögött és újra meg újra hallottam, hogy kétségbeesetten, síró hangon hív, de nagyapám ezúttal könnyörten volt, nem adott időt holmi álomfelidézésekre: bámulatos emlékezőtehetségét ismételten megcsodálhattam, hiszen ott vette fel a beszélgetés fonalát, ahol tegnap délután, a cigánylányok váratlan megjelenése miatt kényszerűen elejtette, és formás kis szabadelődást rögtönzött a csángók egyedülvalóságáról, magányos magyar sorsukról, beavatva történelmük és életük különös rejtelmébe is...

S itt most nem is arra akar kitérni — vesz mély lélegzetet Szerémy és sóhajt —, hogy bizonyos Gegő Elek ferencesrendi szerzetes 1831-es útjegyzetei és Petrás Incze János klézsei plébános, e jegyzetek megállapításaira reflektáló megjegyzései alapján hogyan magyarázta a csángók sokat vitatott eredetkérését — a madárcsicsergés erdei háttérzeneje amúgyis lenyűgözött —, egyebekben úgy emlékszik, a kunok leszármazottainak tartotta őket, s nem is arra szeretne emlékezni, hogy időben igyekezett őt felkészíteni előrelátó nagyapja a Moldovába szakadt árva testvéreinek sajátságos, összetéveszthetetlen beszédstílusára, különös, sziszegő szóejtésére, nehogy gyanútlanul kinevessék őket, mert erre, érthetően, nagyon érzékenyek, hanem elsősorban a magányosság, az egyedülvalóság élő jelképei kifejezése ragadta meg képzelőerejét, a csángók különös sorsára vonatkoztatva, akik sajátságos középkoriságukban élik életüket, mélyen a történelem alatt s csak egyetlen vágyuk van, hogy minden templomukban magyarul beszélő és prédikáló papokat küldjön a Szent-szék, s ez a vágyuk is nehezen teljesül, ezért aztán nyelvük, magyar azonosságtudatuk romlik, egyre romlik, s "mirigyes időkben" idézi az öreg Gegő Eleket, figyelniük kell sorsukra...

A határállomáson egy ásítózó vámos és néhány katona fogadott, az öreg pálinkával kínálva őket a hírekről érdeklődött, mire a vámos illő tisztelettel tudatta vele, hogy a környéken egy vérmedve garázdálkodik, aztán mintegy mellékesen úticélja iránt érdeklődött, amit nagyapja az ő legnagyobb meglepetésére "rokonlátogatásként" jelölt meg.

— Kissé gyakran járkal Szerémy úr szertparti rokonaihoz — vélekedett a vámos.

— Tudja milyen, Réderer úr, a rokoni szeretet — replikázott az öreg, és a vámosba karolva darab időre eltűntek a befűgöngyözött ablakú épületben, aztán máris mehetünk tovább. Furdalt a kíváncsiság; ugyan mennyit adhatott, hogy így, ilyen simán átengedtek? S azt is meg akartam kérdezni: miért járkal át olyan gyakran? Milyen üzleteket bonyolít le? S nem fél-e attól, hogy ezek a gyanakvó és minden szénakazalban ellenséges kémeket gyanító hivatalnokok egyszer komolyan gyanúba veszik? De meg se tudtam szólalni, máris a sósmezői román határőrposzthoz érkezünk. A kicsiny épület váratlanul bukkant fel, s az ajtóban megjelenő román tiszt észrevehetően örömmel sietett ki az épületből nagyapám üdvözlésére. Ruházata menet közben igazítva meg s a száját tenyérhátal gondosan megtörölve — valószínűleg reggelizésben zavarhattuk meg —, azt is megjegyezte, hogy — már a tegnap

vártuk Szerémy urat s mi volt az oka a késedelemnek?

Akkor nem is tudtam eltöprengeni e megjegyzés mélyebb értelmén s azon, ami ebből egyenesen következett, mármint, hogy nagyapa láthatólag rendszeresen megteszi ezt az útvonalat, s a Flóris nevű cigányvajdával is rendszeresen üzleti tárgyalásokat folytat... Mindez következett az osztrák vámos és a román határőrtiszt megjegyzéseiből, de ezek a következtetések sehogyan sem váltak egyúttal megnyugtató válaszokká, továbbá is volt egyetlen nagy és rejtelmes kérdés: a *miért* kérdése! El nem tudtam képzelni, miben *utazik* az öreg? Milyen üzleti tevékenységet folytat vándorcigányokkal és Szeret parti, esszező, évszázadok óta tőlünk elszakadó testvéreinkkel?...

Újólág a határőr és nagyapa beszélgetésére figyelve — valamennyire értettem románul —, meglepett, hogy a tiszt milyen alázattal s milyen leplezetlen, rokonszenvvel vegyülő csodálattal beszél az öreggel, következetesen *domnu colonelnek* szólítva őt. Nagyapa magyaros vendégszeretettel őt is pohár pálinkával kínálta ugyanabból a kicsi pohárból, amelyből az előbb Réderert, s be-

Cseh Gusztáv: Vándor

lekarolva, élénk beszélgetésbe bonyolódva tűntek el az épületben.

— Posta is van! — szólalt meg talányosan János.

— Milyen posta? — képedtem el, akkor már igazán nem tudtam, kicsoda lényegében az én imádott nagyapám. Üzletember? Összeesküvő? Kalandor?... A mindentudó minden csak ült a bakon és hallgatott. A nap ebben a pillanatban bukkant fel a felhők mögül, a fák megszürték ugyan a fényét, de így is kivilágította valamennyire a békésnek, bár eléggé elvadultnak tűnő környéket s a határállomás épülete körül tébláboló bocskoros katonákat, akik vakarózva, orrukát piszkálva, leplezetlen érdeklődéssel bámultak bennünket. Valahonnan a fák közül, vagy mégis a házból, egy vélhetőleg fiatalabb asszony vidám, csengő nevetése hallatszott, aztán kutyaugatás, s valahol a ház mögött harsányan kezdett kukorékolni egy békételen kakas, hamarosan láthatatlan társa is válaszolt

neki, majd távolabb, az erdőből is élénk kukorékolás hallatszott.

— Túl sok itt a baktúyuk — jegyezte meg epésen a felrezenő János és tétován körbepillantott. — Be vagyunk kerítve, Gersocskai! — villant meg a szeme. — Nemcsak a halál félelmei, de a békételen kakasok is körülvetek bennünket!...

Mintegy végszóra jelent meg nagyapa, oldalán a mosolygó, láthatóan elégedett tiszttel, az épület ajtajában.

— Az unokám — mutatott rám az öreg, mintha egy ló lettem volna, amit hetivásárban akar eladni.

A tiszt fürkészve nézett rám, de egyelőre nem tett megjegyzést, pedig elvártam volna, hogy megjegyzzi (már kezdtem teljesen lónak érezni magam), hogy szép kövér, persze látnom kellene a fogait s a lábait is meg kellene vizsgálni, nem járatná meg nekem a jó Szerémy úr?

De semmi ilyesmi nem történt, mert az ajtóban váratlanul egy magas, fiatal nő jelent meg, piros pongyolában, mezítelen lábára húzott papucsban. Hosszú, még fésületlen, kócos szőke haját libegtette a szél, s ahogy felénk lépegetett, a háta mögül sütő nap könnyörtelenül világította át pongyoláját, sejtetni engedve hibátlan idomait.

— Éreztétek jól magatokat Moldovában — mondta csengő hangon, és egy kisebb csomagot nyújtott pukkedlizve nagyapa felé. — A nagyságos asszonynak küldöm — tette hozzá. Aztán megfordult és visszasétált a házba. Felemelt fejjel, kecsesen lépegetett, láthatólag tudatában volt értékének és annak is, hogy férfiak nézik. Hát igyekezett kitenni magáért. Vagy a férjét akarta öntudatlanul is kihívó viselkedésével bosszantani? Nem tudom. Nagyapámra néztem, de az öreg most nem nézett vissza rám s érthetetlen módon hallgatott a csomag címetzettének hollétéről is, láthatólag nem akarta elárulni, hogy már nem él...

A tiszt szertartásos mozdulattal adta át a pátenst. — Ezt mutassa fel a domnu colonel bárkinek, aki kiléte s pláne útiránya felől érdeklődik. — Meghajolt, katonásan vágta össze a sarkát.

Az öreg bólintott.

— Az Isten áldjon, Irimie. Két-három nap múlva, ha élünk, találkozunk.

— Már miért ne élénk? — hökkent meg a tiszt s babonásan keresztet vetett.

— Az én koromban — somolygott nagyapám — az ember minden pillanatban hallani véli a trombitaszót.

Felült a szekérre, én is leheveredtem hátul, a lábához. János biccentett a tisztt, az ajtóban álló és bennünket figyelő pongyolás nő, a katonák s talán a baktúyokok felé is, s pattintatott az ostorral.

Már közeledtek a következő falu, Hirzsa házai, amikor végre elszántam magam és megkérdeztem gondterhelten hallgató nagyapámat, ugyan miért nem mondotta meg a tiszt feleségének, hogy nagymama, akinek valószínűleg édességet vagy süteményt küldött, már nem él?

— Csak megzavartam volna őket — sóhajtott az öreg. — Meg aztán babonás népség ez, tudod?

— Hogy érti ezt, hogy babonás? — bámultam rá döbbenten.

— Hisznek a szellemekben, akik vámpírok alakjában járnak vissza a másvilágról, az

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>> folytatás a 13. oldalról

élők frissen buzgó, piros vérére szomjuhozva. Hisznek abban, hogy a szellemek valóságosak, hogy a lidérc akkora legalább, mint a templomtorony, és amikor éjszaka nesztele nélkül végigsettenkedik az udvaron, világít a nagy, kerek szeme, mint egy bányáslámpás. Hisznek abban, hogy a halottak állandóan velünk vannak, s tudod, kisfiam, ez talán nem is akkora butaság, mint amekkorának (első hallásra, megengedem) látszhat. Tegnap óta én is érzem nagyanyád *intenzív* jelenlétét, mintha itt lenne mellettem, mintha a hátam mögött állana; hallani vélem ziháló lélegzetét is, apró, meghitt köhögéseit. Gida, Gida — mondogatja zsörtölődve, ahogy életében annyiszor — mikor nő be már végre a feje lágya, Gida?!... Mindjárt hetven esztendő, még mit akar elérni? Mit mind üzletel a lopott lovakkal, mit mind csempészi az ékszereket? Kinek gyűjt?... Igen, ilyeneket mond a te drága nagyanyád, pontosan úgy beszél, mint életében, s láthatólag nem tesszik neki a *másvilág*, ezért azután ha kell, ha nem, itt tartózkodik a közvetlen közelemben, nem akar elválni tőlem...

Az öreg elhallgat, maga elé mered, borostás arcát dörzsöli.

— Ez már Híznya — fordul hátra János. — Utána aztán már oláh Ojtoz jó, azaz Gorzafalva, s megkezdődik a csángóvidék.

— Sokat járt erre?

— Eleget, Gersocska — nevet a mindenes kissé rekedten. — Fénykoromban minden faluban volt egy-két szeretőm, a hegy mindkét oldalán. Úgy mentem hozzájuk, mintha haza mennék. Borral, meleg levessel vártak, megbeszéltek velem életük apró-cseprő ügyeit. De mit tehetnénk, eltelt az idő!

— Gorzafalván megállunk, János — ásít az öreg s eldől a szekérben. — Ott ébressztek majd meg, a parókia előtt, hiába, érzem a hetven év súlyát a csontjaiban, s az éjszaka is hosszú volt, s Flóris a kellenél is többet ravaszkodott. Kimerültem.

Eddig jut történetében Szerémy, amikor kopognak a La Valetta-i vendégfogadó külsőszobájának ajtaján. Fiatal olasz tiszt nyit be, szalutál, elnézést kér a zavarásért és egy borítékot ad át a felemelkedő Türr tábornoknak, aki idegesen tépi fel, beleolvas és elsápadva nyúl a köpenyege után.

— A történet végét majd holnap hallgatjuk meg, kedves Gerzson. Most elszólít a kötelesség.

Valamit súg az elképedt, szintén felemelkedő Klapkának, aki azonnal köpenye után ugrik, kiüssza poharát és kirobog az ajtón, az előresiető Türr után. A fiatal tiszt agárarca megfeszül, felénk bólint s követi őket.

— Jól mesélsz, Gerzson — szedi össze a poharakat Figyelmessy. — Jó hallgatni téged!...

— Vajha visszajönnék-e — sóhajt Szerémy. — Kissé sokszor tértem el a tárgytól s a lényegig alig jutottam el.

— Azt majd leírod úgyis, hátha valaki hasznát veszi, bár kétem. De tudod, hogy Klapka állandóan kombinál.

— Hova mehettek?

— Bizonyosan Garibalditól kaptak üzenetet, talán a magyar légión újjáalakításáról is döntenek. Ez, barátom, a mi helyzetünket is megoldaná, egyelőre se Londonba, se Amerikába nem kellene mennünk...

Köpenyeik után nyúlva sietnek ki az utcára. Hűvös szél fúj, méltón az ezernyolcszá-

zötvenkilences esztendő utolsóelőtti napjához, akárcsak a Sziklás hegységben akkor délután, amikor a vérszomjas fejedelmész indiánok elől menekülve — ahogyan később kölcsönösen bevallották, mindketten először gondoltak arra, hogy az út végére jutottak, innen már nem lesz tovább, ezt a felderítő utat (amellyel az indiánok által ellenőrzött területekre ácsingózó, öntelt, fefejú és pénzhajhász telepesek bízták meg őket) semmiféleképpen nem élhetik túl. A máltai tengerparti sétányon ödöngve, a tenger lebírhatalan, nyers, barbáran sós szagát már-már "harapdálva", először mégis a Nagy Sós Tó jutott az eszébe. Egész napokat töltöttek el letáborozva a parton, a fák között, hallgatva az öreg indiánfőnök végtelen történeteit az ő híres és vitéz népéről, vagy csak merengve, nézve a beláthatatlan vizet, amint a szél játékosan borzolja felszínét s a távolban megjelenik egy-egy fehér vitorla, de amikor a kezűben lévő távcső után nyúlnak, mindég kiderül, hogy csupán káprázat.

— Alighanem mégis megússzuk — rázza meg a vállát Szerémy, és nevet.

— Mostmár csupán az a kérdés: megvan-e még a lovaik, vagy elkötötték valami jóemberek?...

— Ha el nem kötötték őket, akkor igen — nevet ő is. — Hiszen szárnyuk csak nem nőtt, hogy elrepülhessenek.

La Valettán, akkor este, az erősödő szélben céltalanul sétáltak a parton, nézték az érkező, távozó és a kikötött hajókat.

— Lehet, hogy tényleg megoldódnak a problémáink — jegyezte meg óvatosan Figyelmessy.

— Amennyiben?

— Amennyiben, kedves Gerzson, beállunk huszárnak Garibaldi magyar légijárába.

— Igaz is — nevetett Szerémy is. — Amerika még várhat.

— És te, Ferkó? — néz rá Figyelmessy.

— Minden vágyam, hogy Garibaldi seregében harcolhassak, húzza ki ő magát kevélyen. — Bár úgy hírlík, Amerikában is hamarosan kitör a vihar.

— Hát nem maradunk munka nélkül, az bizonyos — jegyzi meg Figyelmessy, s hirtelen hevesen kezd integetni. Egy közelben vesztegelő hajó fedélzetén megjelenő magas termetű, tagbaszakadt, fejét pirosbabos kendővel bekötő tengerész, lámpással a kezében, üvöltve viszonozza az üdvözlést, s kiabál is még valamit, de nem érteni, elsodorja a telhetetlen máltai szél...

— Vihar készül — néz körül ő s beleszimatol, már-már beleharap a levegőbe.

— Ki ez a fickó?

— Egy hollandus tengeri medve. Az ő hajóján jöttem Southamptonból Genuába, és az utazás alatt erősen összebarátkoztunk. Úgy issza a grappát, barátom, mint mi a vizet, igen belevaló fickó. Öröm volt vele az utazás. Hol a tengeri betegségtől fáj a hasam, hol a sok nevetéstől...

A bécsi utcán söröscsöcsök dübörögnek tova, vidáman nyerít fel egy ló, egymáshoz koccannak a szekéren a söröshordók. Mostmár bizonyos, hogy történt valami előre nem látott esemény. Szerémy ezredes késik.

Tölt az előtte lévő kancsóból a pohárba, unottan belekortyol, persze a lovak ott voltak, ahol hagyták őket, vidáman és békésen abrakoltak, szénás zsákkal a nyakukban. Ők még ekkor is csapdát gyanítottak. Takács lövésre kész karabéllyal, ide-oda kémlelve

"biztosított", feszülten figyelve egy fa mellől a lovak felé kúszó Szerémyt.

De nem történt semmi.

Az indiánok eltűntek.

— Az is lehet — jegyezte meg a furios kapitány, lova mellett felegyenesedve —, hogy csellengőkbe botlottunk és nem is ránk vadásztak.

A hollandus széles mellére öleli Figyelmessyt, barátait is üdvözlí és egy csapszékbe invitálja őket, megünnepelni a nem várt eseményt. Mindenre számított — fejtegeti —, csak arra nem, hogy az ő nagy magyar barátjával találkozik itt, Máltán. Már lova hátán ülve, a remegő állat hátát simogatva s egyre az idegesen köröző keselyűket kémlelve a környék nyári egén (mi bajuk lehet vajon? miért olyan nyugtalanok?), azon töpreng, miért is érzi még mindig élő célpontnak magát? Miért nem szűnik nyugtalansága? Igaz, ami igaz, szeretett volna már ő száz mérfölddel távolabb lenni, akkor talán el is hitte volna, hogy szerencsecsillaguk csak nem hagyta el őket, ezúttal is megúszták, de a hatalmas sziklák között kanyargó ösvényen ez egyelőre teljesen valószerűtlennek tűnt. Bármelyik pillanatban rájuk törhettek volna az üvöltő, kifestett indiánok, hiszen az ő földjükön voltak.

— S mit mondunk megbízóinknak?

— Az igazságot, Ferenc, Danton szavai-val: az igazságot, a kíméletlen igazságot... Hogy ez a vadregényes és barbár hely teli fejedelmész indiánokkal, akik alig várják már, hogy megskálpolhassák a földjükre betörő gonosz sápadtarcúakat. Ez a jó hír hátha elveszi a kedvüket attól, hogy ide dugják az orrukat...

— A hódítóknak semmi soha nem veszi el a kedvét. A bírvágy és az önzés együtt, mindenre képes.

Takács elhallgat, felnéz a kék égre, melán figyeli a lassúdan köröző keselyűket.

A fogadó ajtaján akkor lép be egy burnuszos arab. A látvány annyira valószerűtlen, hogy kizökkenti. Elképedten bámulja a környezetbe egyáltalán nem illő, a bécsi kedélyes polgároktól elütő vendéget, s darab időre megszakad az emlékek áradása.

Mintha újra abban az álomban lenne, amit ráadásul nem is ő, hanem Szerémy álmodott, Ojtozban, a cigánysátorban. Egyedül érzi magát a puha, fehér hóban, a templom előtt, s meglepődve veszi észre, hogy odakünn, mintegy végsőzra, nagy sűrű pelyhekben kezd hullni a hó, mégsem lesz ezernyolcszázhatvanhétben fekete karácsony.

Borzong.

Az arab kíséretében szerencsen szolgál is feltűnnek s két karcsú, lefátyolozott nő. A fogadó asztalánál ülő bécsiek összesűgnak és mereven bámulják a terem közepén megálló, várakozó arabot. Nem tudja miért, de Figyelmessy története merül fel, ahogy a háborgó patakba ugrik a papucs után, kivíva a török basa első udvarhölgyének szeretetteljes ámulatát és háláját. Ami viszont kifejezetten ingereli a török urat. Ezért azután Takács nem is néz a lefátyolozott nőkre, saját konok, öregedő arcát nézegeti el hosszasan borospohara tükrében. A napot váratlanul felhő takarja el, és egymás után három nyílvesző is elzúg a fülük mellett. Takács hátrafordulva tüzel. Egy nagy szikla mögött keresnek menedéket, igyekeznek csillapítani ideges lovaik remegését, felmérni üldözőik számát, de egyelőre még senki sem követi őket, a

feltámadó szél portölcséket kavart az ösvényt takaró finom, fehér porból. Fejük fölött három magányos keselyű köröz. Repülésükben van valami céltudatosság, láthatóan számítanak valamire. A csendben jól hallatszik, amint egymással feleselve zizegnek a szélnek feszülő tülevelek a hatalmas fenyőkön.

Várnak.

Semmi nem mozdul. A táj megejtő békéje ismét elringatja őket, de egyelőre nem lépnek tovább a szikla mögül, megnyugtatóan simogatják az idegesen remegő lovak nyakát, nehogy felnyerítsenek s idecsalják harcias üldözőiket.

Az ösvényen vipera jelenik meg, felemelt fejjel, sebesen kúszik feléjük, a lovak idegesen kezdenek toporzékolni, nyakukon felborzolódik a szőr. Az egyik sebzetten felnyerít.

Amikor a kanyarban feltűnik az első, oldalazva rohanó indián, még nem lőnek, megvárják, amíg társa is megjelenik, s csak azután végeznek velük két precíz és pontos lövéssel.

A dörrenések brutálisan szakítják meg a szoros csendjét, a keselyűk mozgása felgyorsul, eszelősen köröznek fölöttük, árnyékaikat mintha tüvel karcolnák a homokba. A kígyó már két lépésre van, Takács kihúzza a törét és vár. A vipera, mintha megneszelné a veszélyt, megáll, sziszegve figyel, majd eltűnik a bokrok között. Takács a Franciskától kapott tört szorongatva, öntudatlanul is újra meg újra elolvassa a markolat körfeliratát: "Tudj! Merj! Akarj! Halgass!"

— Ennek vége — pattan fel Szerémy a lovára. — Ezek csak ketten voltak.

— Reméljük a legjobbakat — hümmög Takács, de különösebb ellenkezés nélkül ő is felül a lovára.

Vágtatnak tovább.

A patadobaj visszhangzik a szorosban. Kőgörgetegyek indulnak meg, a keselyűk egymás után csapnak le a halott indiánokra, fel-felvíjognak, idegesen kurrognak. A vipera ismét megjelenik az ösvényen, kinyúl a fényben; döglött pántlika. Az egyik keselyű lecsap rá, de a kígyó gyorsabb, a madár melléje zuhan a homokra, eszelősen verdes a szárnyával, kavartja a port.

— Írt Fülöp — szól hátra a vállá fölött Szerémy.

— Érdekes — töpreng Takács —, ezt eddig valahogy nem sietett közölni.

— A borítékon lévő pecsétek szerint több mint egy hónapot jött a levél San Franciscóból.

— Mi történhetett?

— Nem tudom — ingatja a fejét Szerémy. — Ezek szerint még mindig nem állott helyre a közbiztonság.

— És mit ír? — kérdezi Takács, és az ösvényre zuhanó halott indiánokra gondolva megborzong, és elhatározása, amely mostanában annyi álmatlan éjszakán fogalmazódik meg benne (amikor úgy kóvályog az amerikai égen a telihold, mint egy kacér és magányos asszonyszem), hogy mégiscsak előbb-utóbb itthagya a világnyi földrészt és hazamegy. Ez az elhatározása egyre erősebb lesz. Csak azt nem tudja, hogy mindezt hogy fogadja majd barátja?

— Mindenfélét — jön a tömör válasz. — Nehéz dolga van, mint elnöknek. Zűrzavaros ügyekben kell ítélnie, időnként teljeséggel lehetetlen kideríteni az igazságot,

noha őneki, mint magyar szabadságharcosnak és világhorradalmárnak a pártatlanságát, becsületességét és a szabadság iránti elkötelezett hitét senki kétségbe nem vonta!... Lehet, pontosan ezért választották meg a haditörvényszék elnökének is, de őneki már egyre terhesebb ez a hivatal, túl sok ember tűnik ártatlannak és túlságosan sok mocskos ügyben kell ítélniük...

Takács elméláz, feltűnik előtte Figyelmessy Fülöp, de nem a Württemberg huszárok sötétjét egyenruhájában, ahogy megismerte, hanem a Bocskai huszárok világoskék, ezüstszínű, fekete csíkos, asztrahán mentés egyenruhájában, amelyet a forradalom végéig viselt s mely uniformis annyira jól illett daliás természetéhez, izmos alakjához, szőke, hullámos hajához és karbunkulus-kék szeméhez, hogy az egyik, különben goromba modorról ismert tisztársa elismerően jegyezte meg: "Az ég áldjon, Figyelmessy. Az Urísten, ha akarna sem teremthetne szebb embert, mint te..." Felrémlett a légiós, állandóan lóháton ülő Figyelmessy is, vitái, szóváltásai miatt egy idő után kilépett a Magyar Légiből, ők is követték s ma se bánták meg, így kerültek vissza Amerikába. Az öreg indiánfőnök már nem élt, bostoni szállásuk azonban lelakatolva várta őket, a gyógyszerész özvegye, akitől bérelték, nem adta ki

külések, elfoglalt, porrá égetett falvak, telepek és kis faházakból álló, lángoló városkák. De a csillagzatuk fényesen világolt, egyikük sem sebesült meg. Takács álmában néha szülőfaluját látta, a háromszéki Felsőtábort, a forrásnál állott, nézegette a vasas, bugyogó vizet, amint makacsul vörösre festi a leveleket és a köveket, s útját egészen a patakig követni lehet, mert rozsdavörös kövek jelzik... Akkor kezdett rátörni a honvágy, amely érzés esztendőig makacsul elkerülte. Régen halott bátyja is megjelent néha a forrás mellett és csengő hangon hívta, mint gyermekkorukban annyiszor: "Gyere haza, Ferikém. Neked itt van dolgod, nem Amerikában. Gyere haza!..."

— Még sok dolgunk van a nagyvilágban, fiúk — emeli fel Figyelmessy a Lovagló szamaritánusról elnevezett La Valetta-i csapcsékben grappáspoharát és szembenéz a kivörösödve nevető holland tengerésszel. — De erősítsen titeket is ama tudat, hogy életünket, vérünket feláldozva a világszabadságért s a magyar hazánkért is harcolunk.

— Így legyen — hajtának fejet ők Szerémyvel, s a tengerész csupán annyit jegyez meg tört angolsággal, hogy az Urísten áldása legyen rajtuk végtelen útjaikon.

— Isten hozott, testvérem — fordítja Figyelmessy angolra a szót. — Nem hittem

Cseh Gusztáv: Segesvár

másnak... Az öreg sajátkezűleg faragott botokat hagyott rájuk, amelyekkel állítólag megidézhetik az indiánok Amerika fölött kóválygó szellemeit és segítségüket kérhetik igaz ügyük védelmében.

Kimentek a temetőbe. A sírkerecszén, amelyet a gyógyszerész özvegye emeltetett, röviden és tömören csak ennyi állott: *Fekete Sas*.

A sír előtt lassan, könnyes szemmel imádkoztak, amikor Figyelmessy rájuk talált. — Örömhírem van, fiúk — kiáltotta már messziről, gyászukkal láthatólag nem törődve. — Akartok-e harcolni Grant tábornok seregében, a déli földesuraságok és a fajüldöző zsarnokság ellen?... Ha igen, gyertek velem, most nevezett ki Lincoln elnök úr lovas ezredesnek — lobogtatott egy pecsétes papírt. Zűrzavaros esztendők jöttek, csaták, mene-

volna, hogy ebben a boldogtalan, kurva életben még találkozzunk.

— Csak hegy a hegygel nem találkozik, kedves őrnagy uram!... Tulajdonképpen kicsiny a világ, csak a bajai nagyok, de a világ kicsiny, ezt nálam, a tengerek jó ismerőjénél senki jobban nem tudja...

Távolabb, a kikötőben, váratlanul kezd dörögni egy ágyú, összekoccannak a poharak, a gyertyák lobogó fényében elszánt arcok merednek egymásra.

Befutott az Arany Oroszlán — szóla meg a csapos, és a pult előtt sorakozó, kihívó, felvágott szoknyát viselő, kipirosodottan nevetgélő örömlányok összesűgnak, s az ő elcsábításukról láthatólag lemondva, észlelve, hogy hiába néznek állandóan rájuk, hiába cirkálnak az asztaluk körül, időnként

>>>> folytatás a 16. oldalon

BERTHA ZOLTÁN

Érvényes modernség

Kós Károly *Varju nemzetségéről*

Az erdélyiség Kós Károly szerint "tradíció, történelmi tudat, akarat, reménység és mindenekfelett szikár, megingathatatlan hit. Hite annak, hogy a mi hazánk Erdély. A mi földünk, a mi gyökerünk, a mi kikerülhetetlen sorsunk, melyet nem mi választottunk, hanem amibe beleültetett és beleparancsolt az Úristen, bizonyára nem ok nélkül. Mi hiszünk abban, hogy az életünk: rendeltetés, melyet szolgálunk kell cselekedettel, kibúvás és mentesség nélkül, spekuláció és alkuvás nélkül" (Jelszó és mithosz?, Erdélyi Helikon, 1937/10.). Adottság és eszmény, evilági küldetés és transzcendentális bizalom perspektívái épülnek össze ebben a hitvallásban, miként a transzszilvánizmus egész eszmevilágában is. Mert a transzszilvánizmusnak az az örökérvényű értékfelfogása, amely a mélységet a magassággal mintegy a bartóki modellnek megfelelően távlatossággal köti össze, valóban Kós Károly eszméletét munkássága által és nyomán vált a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom és kultúra jellegadó áramlatává. Olyan gondolkodás- és művészettörténeti paradigmává, amely a korabeli szellemi folyamatokat a köznapis viselkedésmoráltól az esztétikai csúcsteljesítményekig meghatározó jelentőségén túl későbbi korokra ható példakísérőjében is aktuálisnak és mértékadónak bizonyul. Hiszen a szülőföld-szeretet és a szülőföld-vállalás érzelme, a közösségi sors tudat és azonosság érzése, a kisebbségi léthelyzetben megerősödő hagyományhűség, a védekező identitás élmény önreflexiója, a szenvedésérzetet a keresztény megigazulás és megnevezés tisztaságigényével, a kitartás és a szakrális kötelesség érzése olykor neokantiánus etikai ideálképzeteivel átítató magatartásminták: mind-mind időtálló és továbbörökíthető vonása ennek a markáns és összetett erdélyiségnek. Az a kisebbségi humánizmus, amely a sajátosság és az egyetemesség értékszemponjtait a nemzeti és az európai műveltség tradicionális magasrendűségének jegyében igyekszik összehangolni, s amelynek minőségigénye a Németh László-i elvekkel rokonítható (miszerint "a kevesebb joga az élethez az, hogy különb"): így nemcsak egy Áprily Lajos, egy Tompa László, egy Reményik Sándor, egy Dsida Jenő, egy Kunz Aladár, egy Makkai Sándor, egy Nyíró József vagy Tamási Áron szellemi és művészi irányultságát befolyásolta alapvetően, hanem az újabb időkben Sütő András, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Farkas Árpád, Magyar Lajos, Ferencz István és mások életművében is döntő impulzusokkal szolgált.

Az erdélyiség sajátosságának lényegi eleme továbbá Kós Károly szerint is az együttélő kisépek önállóságot és szolidaritást egyeztető sorsközössége és az ennek a sorsközösségnek méltóságot szerző történelmi tudatosság. "A história bizonyítása szerint Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a pszichét vállalták és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják" — hangzik az *Erdély* (1929) című "kultúrtörténeti vázlat"-ból. Kós Károly "egészen egyedülálló levegőjű" (Tamási

Áron) remekműve, a *Varju nemzetség* (1925) című, a XVII. század első felében játszódó regénye többek között éppen ennek a gondolatnak is a hangsúlyos

irodalmi megformálásával emelkedik a transzszilvánista eszmékör reprezentatív kifejezőjévé. A különleges erdélyi, kalotaszegi természeti milióban, a zordon és igézetes hegyvidéki tájban gyökerező emberek nemcsak az idegen, török vagy tatár invázió ellen védik magukat, hanem Bethlen-pártiak lévén a "pataki úr", a Rákóczi-fejedelemség (I., majd főképpen II. Rákóczi György) bizonyos érzéketlenségével, Erdélyt romlásba vivő kalandorságával szemben is. "Kós Károly hősei a bolond Varjuk, mert a bolondság nála rendkívüliséget, a havasi életmód magasabb életformát jelent. Erejüket nemcsak az adja meg, hogy egyek a hegyvidék szabadságvágyó román és magyar népével, hanem hogy ők is részei a természetnek. Nemzetségük folytonossága akkor is megmarad, ha egyesek közülük elesnek az idegen rend ellen vívott küzdelemben. Mint ahogy a fák kidőlhetnek, de az erdő tovább él" — írta Mikó Imre, nyomatékosítva a regénytörténet alapüzenetének súlyos és állandó érvényű történelmi igazságait.

De a krónikaszerűség mellett Kovács Lászlótól Varró Jánosig, Főja Gézától Pomogáts Bélaig sokan elemezték e mű esztétikumának egyéb lényegi poétikai jegyeit és stílusi összetevőit is, például a balladaiságot, a romantikus-jelképies mitizálást, a képzőművészeti-építészeti látásmódot és struktúraalakítást, a filmszerű ábrázolástechnikát, amelyek nemcsak a húszas évek erdélyi magyar történelmi regényírásának közegében, hanem az egyetemes elbeszélőirodalom legtagabb értelemben vett modern tendenciái között is kontextualizálhatók Kós Károly prózaművészetét. Ezek a narratív és deskriptív tulajdonságok azért is érdekesekek külön figyelemre, mert részben eltérnek a de- koratív lírai áradással, érzelmes költőiesítéssel, szín pompás stíliáló látomásossággal, szimbolikus-metaforikus imaginációval telt Nyíró-, Tamási-féle korabeli előadástípustól, így az erdélyi szépirodalomban jelentkező általános prózatörténeti fejlemények mai nézőpontból is tanulságosan továbbértelmezhető bőségét, változatos gazdagságát jelezhetik.

Kós Károly megjelenítésmódszere ugyanis elsősorban szikár tárgyiaságával, érzelmi visszafogottságával és szinte szenvtelenségével, szükséztűsükben lüktető leírásaival, konkrét plaszticitást és vizuális sejtelmességet sűrítő statikus vagy dinamikus pillanatképeivel jelenetező látványalakzataival nyer lenyűgöző belső energiákat, s így olyan szemléleti és poétikai karakterjegyeket, amelyek egy Móricztól Hemingwayig terjedő jelenséglátás, fenomenologikus érzékenységű (és gyakran szcenikus) ábrázolásmód "új realizmusához" vagy egyfajta epikai "behaviourizmusához" kapcsolódnak.

A *Varju nemzetségben* a bolondnak nevezett, de különösségükben is mélyesges tisztelettel övezett Varjuk is rejtélyes motivációjú cselekedeteik, furcsa viselkedésük külső mozzanataiban villantják föl érzelmi és lelki világuk, megszenvedett erkölcsiségük egész belső univerzumát. Általában "kevés

beszédűek, örökké komolyak, örökké tusakodók erdővel, hegyekkel, a nagy nehéz étellel, akik ritkán beszélnek vidám hiábavalóságokat, nem tudnak szépeket mondani és hamis, csiklandós dolgokat, amitől pirul a leányarc"; olyanok, mint a sziklás hegyek: félelmetesen titokzatosak, kemények, rendíthetetlenek és egyszersmind igazságosak. Lélek és természet összefonódik, egymásban, egymás által fejeződik ki. A táj is megismerélyesedik, antropomorfizálódik, s az ember, a szubjektum is szinte természeti tünneménnyé lényegül át. Sors és egzisztencia nem analitikus önreflexiókban vagy auktorialis kommentárokkal tárulkozik föl a történetmondás során, hanem misztikus elrejtettségből fakadó sugallatossága és sejtelmessége révén. A Varjuk öt nemzedéke titkos tudásként őrzi a havasokban rejtőző valószínű kincsre vonatkozó hitét, s lesz ezáltal is a kincs morális jelentéstartalmát jelképesítő ragaszkodás, hűség és megmaradás példájává.

Az ezekben a hősökben lezajló kimondatlan érzésviharok rendszerint egy-egy gesztusban, egy robbanó mozdulatban vagy éppen egy a pszichikum legmélyebb dimenziójáig nyilalló elhallgatásban csapódnak ki. Amikor a Varjuk (részben akaratlan) ellenlábának feleségeként Basa Anna a kislánya szavaiban a saját gyermekkorát, a férje által megölt Varju Gáspárhoz kötődő élményét látja megelevenedni: a fonás közben csak hirtelen feláll, az orsót a földre ejti, majd némán eltűnik és szobájába zárkózik. Ennyi utal egy hűség, az urát is szerető asszony más iránt egész életén keresztül érzett vonzalmára, egy beteljesületlen szerelemre, a balladisztikus iteráció keltette döbbenetre, feldúló emlék, sors és megoldhatatlanul, feldolgozhatatlanul létszerű érzéssúlyosság teljes és hiteles lélektanára. Ez az a behaviorizmus, amely a testiség mocnásainak, az öntanúsítás nem-verbális apró megnyilvánulásainak, fogvágásoknak és elpirulásoknak, remegéseknek és könnycsordulásoknak a jelentéstömörítő megérzőkítéseivel kívül a redukált, hiányos vagy tömönatos dialógus fojtott ritmikáját is szervezi, s a csupa "suttogás" és "mozgolódás", síró-jajgató szél- és esőzúgás lappangó feszültségében izzó egyéni és történelmi várakozáshangulat

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

gyakran kísérteties atmoszféráját sugározza. (A mérhetetlen intenzitású párbeszéd-alkotás mesterét, a *Barbárok* író Mórincz Zsigmondot ezért sem véletlenül, hiszen önjellemzőként is érvényesen! méltatja Kós Károly [*Erdélyi Helikon*, 1932/4.], novelláit "szinte kopár, dísztelen monumentumok"-nak nevezve, "véresen szép balladáknak", amelyek jellemzői a "zordon, kietlenül sötét színmezőben élesen, kegyetlenül hasító vérvörös konturok és kivillanó tűzfoltok. Hatalmas arányok parányi területre szorítva; félelmesen nagy dimenziók számban, térben és időben maroknyi helyre préselve".)

Családtörténeti események, lelki- és lét-helyzetek ismétlődése a ciklikus, folyton változó és mégis körforgásos idő sodrásában, az újjászületések és folytatódások mitikus rendjében és reményelvűségében inkarnálódó emberi értékjelenség egyfajta felemelő és átszellemített egzisztenciális melankólia légkörében: mindez pedig másrészt egy olyan típusú mágikus realizmus mintaadó megelőlegezése, amely egy Gabriel García Márquez *Száz év magányában*, vagy a magyar regényírásban egy Gion Nándor művészetében talál folytatásra. De további más vonatkozásokban a konkrét objektívizmus formáiba takart egzisztenciális lélekismeret mértékét tekintve összevethető a Kós Károly-i nyelviség és epikai beszédmód akár Kosztolányi vagy Ottlik prózastílusával, hanghordozásával, sőt a Bodor Ádáméval is. Mert például a kihagyásos, "elliptikus" és így hátborzongatóan baljószerű eseményrajzok, a természetbe ágyazódó bizarr kegyetlenségek iszonyatának bizonyos színei a Kós-regényben is fellelhetők (például a varjak megrágtat felakasztott juhtolvaj mókokat láttató jelenetekben). S még narratológiai szempontból is rendkívül rétegezettnak bizonyul ez a regény nyelv és epikus konstrukció, mivel a szereplői és a szerzői nézőpontok eltérései, egymáshoz való közelítései és egymástól való távolodásai egyúttal egy mindkettőt meghaladó természeti-történelmi értékuniverzalitás misztériumának (benn a "hely szellemének", a "genius loci"-nak) is a rejtelmességet árnyaló-fokozó közvetítő lehetőségei. A Gérard Genette-i kategóriák szerinti differenciálódás, a "ki beszél?" és a "ki lát?" közötti különbségtétel lehetősége az elbeszélés menetében itt különösképpen összetett képletet mutat éppen azáltal, hogy létezik ebben a világban a látásnak egy olyan kollektív tapasztalati-szellemi horizontja, amely nemigen múlhat felül, hanem amelyhez elkerülhetetlenül kapcsolódnia, viszonyulnia kell mind a szereplők, mind a szerző életszemléletének. ("Csudálatos dolog, de igaz, hogy az emberek a völgyeket szeretik és nem a hegyeket. / Talán, mert félnek tőlük; lehet. Hogy itt fenn erdőt látnak, meg követ, meg felleget, aki az ormok körül tekereg. Hogy itt fenn erősebben zeng a zivatar. Pedig itt korábban kél a nap, és később nyugszik, és közelebb az Isten. De talán éppen ezért nem szeretik a hegyeket. / Egyenesen vannak fenn a házak, messze-távol egymástól az udvarok, és nagy a magánosság itt. Akik itt fenn élünk, emberrel ritkábban beszélünk. De sok mindent látunk és tudunk. De ők nem is láthatnak minket. / Ők csak a nagy hegyet látják, a köveket és a. A völgyi ember minket nem láthat, de mi belelátunk a faluba, az udvarokba, a földekre és

a kertekbe, belelátunk a völgyi ember életébe. Mindent látunk, és sokat gomolygó felleget, aki minket beborít, és hallják zúgni a szelet. De minket nem látnak. A mi dolgainkat nem tudhatják, a mi életünk nekik titok örökké", hangzik a regény egy helyéről, példaként e világkép finom és bűvös komplexitására.)

Mindezek a vonatkoztatások összességükben tehát azt jelezhetik, hogy Kós Károly írásművészetének eleven időszerűségét és érvényességét a huszadik századi művészeti modernség folyamatait tekintve, azaz immanens esztétikai szempontok alapján is egyre erőteljesebbnek érezhetjük. Mert amint Féja Géza megállapította regényének Kós Károly "az építőmester matematikai szigorával, a költészet bűbájával, az egyszerűség igazságával és a szüntelen lényegre találó művész biztonságérzetével írta minden mondatát"; így az "sokrétű műalkotás, csupa sűrűség, feszültség, melybe nyúló helytörténeti gyökérzet és kozmikus életérzés, komor

GYÖRGYI és KÓS műépítők. tervező-műhelye.

Épületek tervezése Belső berendezések iparművészeti munkák tervezése és el- készítése.

történelmi tudatosság és férfias líra, a síksági meg a hegyi ember hol szétágazó, hol egymásnak futó útjai, népek békéje a havason, pártok viaskodása a síkságon, pakulárok és bocskoros nemesek természetes szövetsége fön a faóriások világában".

Irodalom

Varró János: *Kós Károly, a szépirodalom*. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1973.
Czine Mihály: *Kós Károly köszöntése. Hűség és szolgálat*. In: *Uő: Nép és irodalom I-II*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. II. 96-118.
Czine Mihály: *Kós Károly példája. A sztárjai bál*. In: *Uő: Németh László emlékéjében. Sors és irodalom*. Bp., Püski, 1997. 177-185. *Kós Károly levelezése Czine Mihállyal*. Bp., Anyanyelvi Konferencia, 2000.
Pomogáts Béla: *Az erdélyi történelmi regény*. Kós Károly: *Varju nemzetség*. In: *Uő: Kisebbség és humánizmus. Műértelmezések az erdélyi magyar irodalomból*. Bp., Tankönyvkiadó, 1989. 31-45. Pomogáts Béla: *Sztárna és a nagyvilág* (Kós

Károlyról). In: *Uő: Erdélyi tükör*. Bp., Kráter Műhely Egyesület, 1995. 38-44.

Görömbei András: *A Varju nemzetség*. Tiszatáj, 1973/12. 55-61.

Kovács László: *Jegyzetek Kós Károlyról*. In: *Uő: Az irodalom útján*. Bp., Révai, 1941. 111-117.

Mikó Imre: *A Varju nemzetség*. In: Kós Károly: *Varju nemzetség*. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1977. 5-28.

Áprily Lajos: *Az író*. In: *Uő: Álom egy könyvtárról*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 219-228.

Féja Géza: *Törzsek, hajtasok*. In: *Uő: Törzsek, hajtasok*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978. 173-181. Féja Géza: *Kós Károly*. In: *Uő: Lapszélre*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 422-430.

Sütő András: *Sorok egy levél margójára*. In: *Uő: Omlok egek alatt*. Bp., Bukarest, Szépirodalmi Könyvkiadó. Kriterion Könyvkiadó, 1990. 83-91. Sütő András: *Földi asztal, égi szék*. In: *Uő: Csipkerózsika ébresztése*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993. 324-329.

Tordai Zádor: *Örömmel írtam: Ajándék: Kós Károlynak*. In: *Uő: Közösséges emberi dolgok*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1974. 7-54.

Kántor Lajos: *Kós Károly és a történelmi értelmezések*. In: *Uő: Korváltás*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979. 69-105. Kántor Lajos: *Kós Károly hosszú utazása. Erős, sorsszerű parancs*. In: *Uő: Itt valami más van... Erdélyi krónika (1911-1959)*. Bp., Héttorony Könyvkiadó, 1992. 21-25. 308-320.

Turczel Lajos: *Kós Károly pályája és példája*. In: *Uő: Portrék és fejlődésképek*. Pozsony, Madách, 1977. 262-268.

Páskándi Géza: *A mindenevő Szellem*. Kortárs, 1983/12. 1963-1972.

Szakolczay Lajos: *Kós Károly, a reneszánsz ember*. In: *Uő: Ótágyú síp*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1989. 9-27.

Nagy György: *Kós Károlyról*. In: *Uő: Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó — Polis Könyvkiadó, 1999. 51-161.

Nagy Pál: *Az "életépítő" Kós Károly*. In: *Uő: Visszanéző*. Marosvásárhely, Impress Kiadó, 1997. 21-27.

Benkő Samu: *Kós Károly és az alku erkölce*. In: *Uő: Újrakezdések*. Csíkszereda, Pallas Akadémia, 1996. 154-169.

Huszár Sándor: *Az író asztalánál. Beszélgetések kortárs írókkal*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969. 217-226.

Beke György: *Tolmács nélkül. Interjú 56 íróval a magyar-román irodalmi kapcsolatokról*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972. 5-18.

Marosi Ildikó — Erdélyi Lajos: *Közelképek. Hús romániai magyar író*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1974. 7-18.

"A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni". Benkő Samu beszélgetései Kós Károlytal. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1978.

Kós Károly: *"Köböl, fából házát... igékből várat"*. Bp., Magvető Kiadó, 1983.

Balogh Edgár: *A karizmás ember (Kós Károly)*. In: *Erdélyi csillagok. Újabb arcok Erdély szellemi múltjából*. Szerk. Kántor Lajos. Bp., Héttorony Könyvkiadó, 1990. 104-125.

Veress Dániel: *Kós Károly*. In: *Erdélyi panteon. Művelődéstörténeti vázlatok*. 3. Szerk. Jánosvázy György. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2001. 37-47.

Biernaczky Szilárd: *Kós Károly regényei és a néprajz történelmi vetületben*. Kortárs, 2001/10. 78-91.

Erdélyi Helikon, 1933/10. Tiszatáj, 1973/12.

Kós Károly. In: *Romániai magyar irodalmi lexikon*. III. Kh-M. Főszerk. Dávid Gyula. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1994. 128-133.

Kós Károly. *Válogatott bibliográfia*. Szerk. Vajk Ilona. Bp., Országos Idegennyelvű Könyvtár, 1994.

KÓDEX —

Aaron Gurjewitsch 1982-ben Münchenben megjelent kitűnő könyvében, amely *A középkori ember világképe* címet viseli, a "hierarchikus bilingvizmus" fogalmával találkozhatunk. Bár első ellenvetésünk — ha hierarchikus, mitől bilingvis — nyomán belátjuk, a fogalom ilyenképp nem hárítható el, s ha körütekintünk a világban, a különböző hierarchiák tobzódásában nyelvi hierarchiákkal is szembenézhetünk bőven. S épp a nyelvi hierarchiák készíthetnek aztán embereket, hogy más színhelyet keressenek nyelvüknek, ahol legalább semleges érzülettel viseltetnek annak akusztikája, léte iránt. Aaron Gurjewitsch valójában a középkor kétnyelvűségéről beszél. Példázatát a póri emberről, akit megszállt az ördög, s a barát úgy vélné lépre csalni az ördögöt, ha a parasztot csalja lépre (a paraszt ugyan megszólal latinul, csakhát hibásan, s az ördög megússza a kiűzetést) — példázat-ként ma legföljebb úgy használhatnánk, hogy az önvédelem módozataiból, ravaszságaiból vonjunk le tanulságot. S hogy kétnyelvűség-e még a fölé- s alárendeltségben, hiszen hierarchiában egymással viszonyuló nyelvállapot? De hisz nem két nyelv viszonyul, hanem két közösség, s ebben a kettő közül valamelyik nyelve időnként botránykó, a két nép egymással való viszonyának következményeként. Nyilvánvaló, hogy az alárendeltségi szerepbe szorult rész, a kisebbség nyelve fokozottan válik a védekezés eszközévé is, hiszen már nem a kifejezés napi eszköze, de kultúrát hordoz, őriz s ezáltal identitást. A nyelv használati jogának védelme, e jogért való szerveződés aztán már a politika terepén zajlik. Bármilyen furcsa is első pillanatra, úgy vélhetjük, a két nyelv itt, ezen a ponton találkozik leginkább egymással, s vesz át óhatatlanul egymás szókészletéből, ha úgy tetszik, mindkét nyelvtől valójában idegen terminusaiból, szemléletéből. S a kisebbség végül is ezen a nyelven kényszerül aka:atát manifestálni, hogy a ránehezedő nyomásnak ellenáll.

Ha kisebbségről beszélünk, s nem csak a mi közép-kelet-európai régióinkban, különbséget kell tennünk — legalábbis kétféle kisebbségi helyzetet megkülönböztetnünk. Egyik, amelyik valaha valahonnan érkezett abba az országba, nagyobb közösségbe, ahol azóta él, okát, indítékát, miért jött, már boncolni nemigen érdemes. Emelkedett szóval úgy fogalmazza meg jöttét, hogy hazát keresett. A másik kisebbség, főképpen csak imént búcsúztatott huszadik századunkban, politikai diktátumra máról holnapra került egy államhatár innenső oldaláról a túloldalára, el sem mozdult helyéről közben. Közhely volna csak kimondani is, vagy mégsem, hogy a nyelv, az anyanyelv, durvább helyzetben a hozott nyelv, egyik esetben is, a másikban is előbb-utóbb az Aaron Gurjewitsch aposztrofálta hierarchikus bilingvizmus állapotába csúszik. S ha nem kényszerülne fölé- meg alárendeltség vesztesévé válni, könnyen peremnyelv lehet. Ebből önmagában még nem következnek, hogy nem fejlődhetnek azután kellően, de tudjuk, az anyaországgal való nyelvi kapcsolat fokozatosan lazul, s a nyelv szellemi létre alkalmas szintje, karaktere sérül, jobb esetben archaizálódik van rá elég példa, miképpen jelent megredkedést, a tenyészet nyelvére való süllyedést. A dialektus, a tájnyelv szépsége, archaikus jellege a gondolkodás szintjének is korlátot szab, a zártabb önkifejezés pedig eredményezheti, hogy a kisebbségnek egy úgynevezett belső dialógusban sikerült akarátát kellően érvényesítenie. A peremnyelv és peremkultúra könnyen amolyan "rezervátummentalitást" fejleszthet.

(Kalász Márton, Vigilia, 2002/II.)

— INDEX

ZENE TEGNAP, MA, HOLNAP 18. A zene gépeket termel?

Mottó: "Az én a lélek rejtett szentélye" (Rudolf Steiner)

József Attila verssorai jutnak eszembe: "Ó, gépek, madarak, lombok, csillagok! / Meddő anyánk gyerektől könyörög." (Nem én kiáltok) Rejtélyes sorok, különösen a második furcsa, titokzatos. Sokszor visszatértem életem során ehhez a vershez, ezekhez a sorokhoz. Meg is zenésítettem a költeményt, és mégis érthetetlen maradt számomra: "Meddő anyánk gyerektől könyörög." Sokáig foglalkoztatott az is, hogy a könyörgés első sora a mélysóhajú Ó után miért indul a gépek szóval. Vajon miért nem kezdte a költő a lombok-kal közelebb van hozzánk a természet, mint a gépek én-tudatlan, rideg világa. A növényben sem ébredt fel még az én-tudat, de hasonló az alvó emberhez organikus lény szemben a gépek anorganikus létével. A madarak (az állati lét) egyenesen a gépek után jelenik meg a vers-fohászában. A szavak (szimbolikus!) sorát az ásványi lét képviselői, a csillagok zárják. Arra is gondoltam, hogy a legelső fokról a legfelsőre emelkedés sorrendjét alkalmazta József Attila: a földről az égig haladva. Néha felmerült bennem az a gondolat is, hogy a gépek említése szinte fölösleges is, ha csak azt nem vesszük figyelembe, hogy szép rendben váltakoznak a két- és háromszótagos szavak, zenei nyelven szólva afféle bolgárritmusban (a bolgárritmus elnevezés Bartóktól származik, és a kettes-hármas lüktetés váltakozására, ritmusszimmetriára utal, a bolgár népzene egyik alapsajátosságára). A fent idézett második verssorban is kettő-kettő-három-három szótagszámú szó követi egymást. Ritmusban gyönyörűen egészíti ki a kezdősort, de mi az értelme a szavaknak, a bennük kifejezett gondolatnak? Ki a "meddő anya"? A természet? Vagy talán A MŰVÉSZET!? Hajlamos vagyok azt hinni, hogy mégis a művészetre utal a költő. "Gyerektől könyörög" talán "gépek" (!), madarak, lombok, csillagok "helyett", vagyis emberért kiált, húsvér, éntudatú

emberért. Az embert az állatvilágból éppen az ÉN-TUDAT emeli ki! A műalkotásnak és ezen belül a zenének kezdetben nincs éntudata. Sokáig természetutáns, majd rituálék kísérelje, később szavak köntöse énekmondók ajkán. Hosszú évezredig kollektív jelenség; kollektív célokat, hiteket, fogyasztást elégít ki. Individualizálása csak a XV. századtól indul el, és csak az európai zenében. Az individualizálással együtt a zenei én magára eszmél. Gesualdo és kora kromatikus komponistái azok, akik ennek a zenei éntörekvésnek szabad utat nyitottak egy olyan korban, amelyben a másik fő törekvés igyekezett minden lehetőséget bezárni a zenei én kialakításában. Beethoven szokatlan emlegetni, ha a zenei éntudat végső megformálásáról van szó. A 20. század zenéje a zene éntudatát az érzelmi lélek, az értelmi lélek után a tudati lélek magaslatáig elvezette. Az érző-én mégcsak a romantika vívmányait keltette életre. Az értelmi-én fókán már a dodekafónia jelentkezik és vele az elgépiesítés irányzata. A zene TUDAT-ÉN-je csak most kezd előretörni, és a következő századokban válik döntő tényezővé. Ez az ÉN hozza létre már néhány évtizede azokat a zenei kísérleteket, amelyekkel a legbámulatosabb zenetchnikai vívmányokat fedeztük fel. De ezek a technikai vívmányok csak GÉPEK, öntudatlan "lénnyek", pontosabban: TÁRGYAK. Jellemzőjük, hogy a zenei én-t, a dallamot, teljesen mellőzik: a dallam természeti jelenség, a zene biológiai jához, géntárhoz tartozik. Mindkét zenetudományi kutatási terület még gyerekcipőben tipeg. Még el sem indult a zene-gépek világának a felkutatása. Bár a festészeti kubizmus már hosszú ideje mutat fel gépi koncepciót. A teljes modern művészet a korai installációktól napjainkig szépszámu gépet mutatott be a képzőművészet terén. A zene sem maradt el ebben a versenyben. Most nem a gépekkel előállított vagy gépi úton közvetített zenékre (kísérletekre) utalunk, hanem a tisztán GÉP-ZENÉKRE. Az effektusok halmaza egy zenei darabban nem más, mint egy mozgó GÉP. Két ilyen GÉP között alig van különbség. A címek még lehetséges nevüket is elfedik, vagy egyáltalán nincs címük. Az előadói apparátus hozza mozgásba őket: meddő termékek zenei ÉN nélkül. Meddő zenénk gyerektől könyörög!

TERÉNYI EDE

Júliusi évfordulók

- 1 — 270 éve született Cornides Dániel irodalomtörténész
60 éve halt meg Léon Daudet francia író
225 éve halt meg Taj Csen kínai filozófus
- 2 — 220 éve született Cesare Arici olasz költő
125 éve született Hermann Hesse német író
170 éve halt meg Matej Holko szlovák író
60 éve halt meg Petrov orosz író
- 3 — 110 éve született Várady Imre olaszországi magyar filológus
- 4 — 450 éve halt meg Romolo Amaseo olasz humanista
375 éve halt meg Thomas Middleton angol író
525 éve született Johannes Turmair bajor történetíró
- 5 — 130 éve született Aage Madelung dán író
- 6 — 40 éve halt meg William Faulkner amerikai író
- 7 — 80 éve született Dér Endre író
520 éve született Andrzej Krzycki lengyel humanista
120 éve született Janka Kupala belorusz költő
- 8 — 110 éve született Richard Addington angol író
160 éve született Berczik Árpád író
100 éve született Alf Lombard svéd nyelvész
180 éve halt meg Percy Bysshe Shelley angol költő
- 9 — 100 éve halt meg Dobsa Lajos író
925 éve halt meg Minamoto no Takatuni japán költő
- 10 — 210 éve született Frederick Marryat angol író
- 11 — 5 éve halt meg Herédi Gusztáv erdélyi író
- 12 — 260 éve halt meg Giovanni Battista Fagiuoli olasz író
- 13 — 50 éve halt meg Waldemar Bonsels német író
25 éve halt meg Falu Tamás költő
- 14 — 190 éve halt meg Christian Gottlob Heyne német filológus
75 éve született Szász János erdélyi író
- 15 — 130 éve született Arsag Csobanjan örmény költő
75 éve halt meg Gaston Leroux francia író
- 16 — 150 éve született Adam Szymanski lengyel író
- 17 — 120 éve született Pantazi Ghica román költő
120 éve született Lakatos László író
- 18 — 125 éve született Elinn Pelin bolgár író
120 éve született Manuel Gálvez argentin író
100 éve született Nathalie Sarraute francia író
- 19 — 375 éve halt meg Dirk Rafaelszoon Camphuysen holland költő
- 20 — 70 éve halt meg René Bazin francia író
140 éve született Paul Bujor román író
- 21 — 90 éve halt meg Andrew Lang skót költő
- 22 — 80 éve halt meg Sara Jeanette Duncan kanadai író
- 23 — 60 éve halt meg Nikola Vapcarov bolgár költő
- 24 — 80 éve született Per Hansson norvég író
- 25 — 75 éve halt meg Matilda Serao olasz író
- 26 — 60 éve született K. Jakab Antal erdélyi kritikus
- 27 — 40 éve halt meg Richard Addington angol író
225 éve született Thomas Campbell skót költő
100 éve született Jaroszlav Alekszandrovics Galam ukrán író
100 éve született Vadnai Károly író
- 28 — 160 éve halt meg Clemens Brentano német író
190 éve született Kriza János erdélyi költő
- 29 — 10 éve halt meg Lucia Demetrius román író
75 éve született Takács Tibor költő
- 30 — 40 éve halt meg Helga Krog norvég író
500 éve halt meg Szógi japán költő
- 31 — 120 éve született Felix Moeschlin svájci író
- ? — 420 éve halt meg Jacques du Mans Peletier francia költő

Novella

VÍZSZINTES

1. Népszerű tánc volt. 7. A novella címe. 11. Szeretettel átkarol. 12. Kórházban érezhetjük. 14. Csikótojásáról ismert település. 15. Népiesen juttat. 16. Helyrag, a -be társa. 17. Szaporodik a hal. 18. Pénzzé tesz. 19. Pol ..., kambodzsai politikus. 20. Lon ..., kambodzsai marsall és államférfi. 21. Az ... szava. 22. Brazil tagállam. 23. Szén és nitrogén vegyjele. 24. Rótvad. 25. Épület jelzője lehet. 27. Igefajta. 29. Becézett Teréz. 30. Balkáni népre jellemző. 33. Mutatószó. 34. Kétes! 35. Belga folyó. 36. Tiltakozó felkiáltás (két szó). 38. Részben kizöldül! 39. Személy felismerésénél mondjuk (két szó). 40. Olasz vulkán. 41. Régies hangulatú. 42. Vállalatforma, röviden. 43. Hargita megyei település. 44. Kötelékétől szabadít. 45. Üzemeket telepít. 48. Kenőanyag. 49. Nauru fővárosa. 50. A futballmérkőzésen

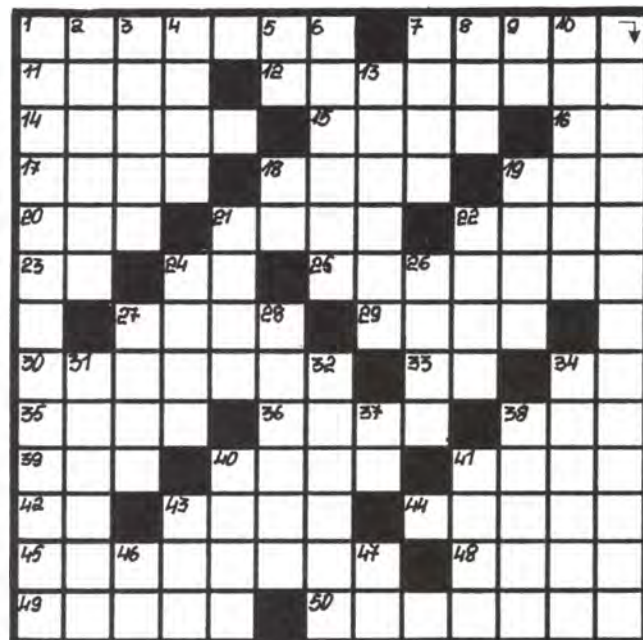
mindkét csapatnak egy-egy van.

FÜGGŐLEGES

1. A novella írójának neve. 2. Lehúz. 3. Alkoholfajta. 4. Orosz költő (Alekszandr Alekszandrovics). 5. Dán autójelzés. 6. Letaszít. 7. A vértanúk városa. 8. Némán hasít! 9. Névelő. 10. Ora et ... a ferencesek jelszava. 13. Hozzábogar. 18. Angol férfi becenév. 19. Könnyen hasadó kőzet. 21. ...-mozog. 22. Ló. 24. Igavonó. 26. A ... egye meg! 27. Láncfonalat erősít. 28. Ivó a kocsmában. 31. Távoli előd. 32. Szeme sarkából oldalra les. 34. Beszélni kezd. 37. Biztatószó. 38. Párizsi eszmény! 40. Angol diákváros. 41. Skandináv férfinév. 43. Kerék közepe! 46. Cipésszorszám. 47. Vonalzófajta.

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 11. számában közölt Köntös-Szabó Zoltán című rejtvény megfejtése: Fehér zászló Erdély felett; Kár volt sírni Jeruzsálemben.

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége

Illyés Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Pro Professione Alapítvány

Magyar Kultúra Alapítvány

Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RÁKOSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, Fax: 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288